

ARTYKUŁY

Pozaprawna istota
pojęcia narodu
w konstytucjonalizmie
Polski najnowszej

Jan Gałka

1. Wprowadzenie

Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej¹ otwiera preambuła stwierdzająca: „[...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej [...] ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej [...]”. Przytoczona konstrukcja językowa bywa podstawą do wnioskowania o zakresie podmiotowym pojęcia „Narodu Polskiego”. Wynika to z braku zdefiniowania w części normatywnej Konstytucji niedookreślonego pojęcia „Naród” użytego w art. 4 ust. 1 dla określenia podmiotu suwerena. Przywołany przepis konstytuuje zasadę suwerenności narodu, stanowiąc: „Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu”. Posłużenie się w preambule konstrukcją mogącą niejako wskazywać na określenie znaczenia pojęcia „Narodu Polskiego”, zrównując je z „ogółem obywateli”, wydaje się ignorować charakter preambuły oraz użytej w niej konstrukcji językowej opartej na określeniu podmiotu będącego dawcą Konstytucji. Niewątpliwie wydaje się również nieprawidłowe ignorowanie *ex ante* odmienności obu użytych pojęć. Zgodnie bowiem z ogólnymi zasadami wykładni prawa odmiennym pojęciom należy przypisywać odmienne znaczenie, chyba że co innego wynika bezpośrednio z wykładni danego aktu prawnego.

Określenie podmiotu suwerena stanowi podstawową zasadę prawną, na której zbudowany zostaje cały ustrój państwa, państwa stanowiącego byt wtórny względem suwerena. Suweren bowiem z samej swej istoty jako twórca praw zasadniczych nie może podlegać bytowi wobec siebie wtóremu, który zostaje powołany dla realizacji potrzeb i interesów suwerena, jest mu wobec tego podporządkowany. Niewątpliwie „każda Konstytucja jest dokumentem

1 Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.); dalej: Konstytucja.

historyczno-politycznym”². Ma to szczególne zastosowanie do Konstytucji określającej ustrój najpóźniejszego jak dotąd wcielenia Rzeczypospolitej, będącej państwem narodu polskiego. Trzecia Rzeczpospolita zbudowana została na gruncie ponad 1000-letniej historii tego narodu. Jego doświadczenia historyczne pozostają wobec tego istotnym czynnikiem wpływającym na formę ustroju państwa przez niego określaną.

Na tej podstawie istotnego znaczenia nabiera potrzeba uwzględnienia dorobku konstytucjonalizmu Polski nowoczesnej, od 1918 r. w sposób bezpośredni oddziałującego na obecne rozwiązania ustrojowe przyjęte w Konstytucji. Odzyskanie przez naród polski suwerenności po 123 latach niewoli oraz następnie odbudowę Rzeczypospolitej jako państwa tego narodu każe uwzględniać przy określaniu podmiotu suwerena jego historyczne oblicze, a także ciągłość jego trwania na przestrzeni dziejów. Takie też założenie przyświeca niniejszej publikacji, która zmierzając do określenia podmiotu suwerena w Konstytucji, uwzględnia przede wszystkim kontekst historyczny rozumienia pojęcia narodu w Polsce nowoczesnej oraz prace Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego nad Konstytucją jako stanowiące podstawę do wykładni autentycznej pojęć użytych w tekście tej ustawy zasadniczej.

2. Odrodzenie państwa polskiego

Pierwszym aktem o charakterze konstytucyjnym odrodzonego w 1918 r. państwa polskiego był dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej³. Dekret ten ustalał ustrój polityczny Polski jako republikę, co zyskało swój zewnętrzny wyraz w nazwie państwa: „Republika Polska”. Był on aktem o charakterze temporalnym, obowiązującym do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego⁴.

-
- 2 W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej: geneza i system*, Wilno 1937, s. 178.
 - 3 Dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa z dnia 22 listopada 1918 r. o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej (Dz. Pr. Nr 17, poz. 41).
 - 4 Zob. W. Komarnicki, *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923, s. 7; Z. Cybichowski, *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego*. I, Warszawa 1925, s. 205–206; M. Handelsman, *Konstytucje polskie 1791–1921*, Warszawa 1926, s. 29–30; A. Ajnenkiel, *Od rządów ludowych do*

W ukonstytuowanym się po wyborach z 26 stycznia 1919 r. Sejmie Ustawodawczym panował powszechny konsens w zakresie woli ukształtowania państwa jako republiki, który to ustrój został w sposób dorozumiany w drugim akcie o charakterze konstytucyjnym odrodzonego państwa – uchwale Sejmu Ustawodawczego z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa⁵. Pogląd o potrzebie utrwalenia republikańskiego charakteru państwa był podzielany również wśród członków Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego, co zyskało swój wyraz w jednogłośnym przyjęciu przez nią propozycji nadania artykułowi pierwszemu projektu konstytucji brzmienia: „Państwo Polskie jest Rzeczpospolitą”⁶. Za podmiot władzy zwierzchniej w państwie uznano wówczas naród w znaczeniu politycznym, wykluczając równocześnie jego etniczne tylko pojmowanie. W tym też zakresie przyjęto formułę: „Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do narodu”⁷.

Określenie podmiotu władzy zwierzchniej w państwie jako narodu zostało jednoznacznie potwierdzone w tekście uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy 17 marca 1921 r. ustawie – Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁸.

Już w preambule do Konstytucji marcowej stwierdzono: „My, Naród Polski [...] tę oto Ustawę Konstytucyjną na Sejmie Ustawodawczym Rzeczypospolitej uchwalamy i stanowimy”. Użyta formuła wskazywała jako dawcę Konstytucji marcowej „Naród Polski”; równocześnie przyjęto w tym zakresie konstrukcję reprezentacyjnej roli Sejmu Ustawodawczego jako władzy suwerennej i ustawodawczej, a więc – konstytuancy, wyrażającej wolę „Na-

przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926, Warszawa 1978, s. 27–29; W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008, s. 209.

5 Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa (Dz. Pr. P. P. Nr 19, poz. 226); dalej: Mała Konstytucja z 1919 r. Zob. Z. Cybichowski, *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego. II.*, Warszawa 1927, s. 28; S. Krukowski, *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977, s. 85–88, 100.

6 S. Krukowski, *op. cit.*, s. 133. Twierdzenie to powtarza w swoim komentarzu do Konstytucji marcowej Edward Dubanowicz, pomysłodawca wskazanego postanowienia projektu konstytucji, równocześnie zwracając uwagę na wynikające z przyjętej formuły nawiązanie do „ciągłości historycznej w naszej pracy państwowo-twórczej”, zob. E. Dubanowicz, *Konstytucja 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1921, s. 10; podobnie W. Komarnicki, *Zarys...*, s. 15.

7 S. Krukowski, *op. cit.*, s. 134.

8 Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267); dalej: Konstytucja marcowa.

rodu Polskiego”⁹. Pomimo użycia odwołania się w preambule się do „Narodu Polskiego”, dalej w art. 2 Konstytucji marcowej stwierdzono, że „władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu”, określając następnie organy trzech kolejnych władz mianem „organów Narodu”¹⁰. Należy przede wszystkim zwrócić uwagę na odrębność pojęć użytych w preambule do Konstytucji marcowej oraz w art. 2 tej Konstytucji.

Zdaniem Augusta Paszkudzkiego „pojęcie Narodu Polski oznacza tylko Polaków”, co zdawało się wskazywać na etniczne odniesienie tego pojęcia, w rozumieniu grupy społecznej pochodzącej od polskich przodków z okresu I Rzeczypospolitej¹¹. Autor ten uzasadnia swoje twierdzenie następująco: „tylko oni [Polacy – przyp. J.G.] mogą «dziękować Opatrzności» za wyzwolenia ich z półtorawiekowej niewoli, gdyż tylko w duszy polskiej może być świadomość tradycji Państwa, które skończyło swój byt polityczny z końcem XVIII wieku, gdyż tylko w pamięci polskiej może istnieć wdzięczne wspomnienie «męstwa i wytrwałości ofiarnej walki pokoleń, które najlepsze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez przerwy poświęcały»”¹².

Niewątpliwie powyższa analiza zasługuje na uznanie, gdyż faktycznie „Naród Polski” pozbawiony organizacyjno-politycznego odniesienia swojego istnienia w postaci suwerennego państwa nie mógł stanowić wspólnoty obywatelskiej, której istnienie zależne jest od istnienia państwa¹³. Co więcej, członkowie „Narodu Polskiego” zostali rozdzieleni przez mocarstwa rozbio-

9 Określenie Sejmu Ustawodawczego mianem władzy suwerennej, czyli ściśle – konstytuanta, wypływało z teorii o *pouvoir constituant*, która należy niezbywalnie do narodu, w którego imieniu działa konstytuanta. Należy do niej określenie sposobu urzędzenia władz w państwie, zob. W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 65; K.W. Kumaniecki, *Nowa konstytucja polska*, Kraków 1935, s. 27.

10 Wacław Komarnicki uważał, że art. 1 Konstytucji marcowej, stanowiąc, że „państwo polskie jest Rzeczpospolitą”, wskazywał na republikański ustrój polityczny państwa, w którym „naród jest źródłem i piastunem władzy”. Jego zdaniem twierdzenie to znajdowało potwierdzenie także w konstrukcji najwyższych konstytucyjnych organów państwa, zob. W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 210–211.

11 Zob. także M.M. Szerer, *Pojęcie Narodu w Konstytucji z 17-go Marca* [w:] *Ankieta o Konstytucji z 17 marca 1921*, red. W.L. Jaworski, Kraków 1924, s. 66–67.

12 A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 z uwzględnieniem zmian ustalonych ustawą z dnia 2 sierpnia 1926*, Lwów–Warszawa 1927, s. 3. Na temat ciągłości istnienia „Narodu Polskiego”, a przez to i „ciągłości tradycji i aspiracji narodu polskiego”, które niejako stanowią uzewnętrznioną formę wyrażenia istnienia tego narodu, „jego zasadniczy konstytutywny element”, zob. W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 215–216.

13 Na rozdzielność narodu i państwa zwraca uwagę E. Jarra, *Ogólna teoria prawa*, Warszawa 1922, s. 85–86.

rowe i byli poddawani odrębnym oddziaływaniom społeczno-politycznym. Pozostali członkowie tego narodu znaleźli się natomiast na emigracji, poddawani jeszcze bardziej zróżnicowanym oddziaływaniom¹⁴. Jak bowiem pisał Marceli Handelsman, „naród jest organizacją ludzi zajmujących (mieszkających) zwartą masą ziemię wspólną (terytorjum), o wspólności losów i o kulturze wspólnej (społeczeństwo, obyczajność, moralność i t. p.) mówiących zazwyczaj językiem wspólnym, którzy posiadają pochodzenie wspólne lub uchodzą u innych, a zwłaszcza u siebie za ludzi pochodzenia wspólnego (rasa kulturalna [...]) i poczuwają się do wspólności. To poczucie łączności, jako rezultat wszystkich czynników powyższych, ta świadomość zbiorowa jest istotą więzi narodowej i nazywa się narodowością. Narodowość jest odpowiedzialnym subjektywnym narodu”¹⁵.

A. Paszkudzki znowuż uważał, że pojęcie „Narodu” z art. 2 Konstytucji marcowej „musimy pojmować zgodnie z treścią art. 96 jako ogół obywateli”¹⁶. Przywołany przepis Konstytucji marcowej statuował m.in. ogólną zasadę równości wobec prawa wszystkich obywateli. A. Paszkudzki nie uzasadnia natomiast bliżej powodu sięgnięcia do art. 96 jako mającego określać znaczenie pojęcia „Narodu”. Również pomija milczeniem okoliczność uznania organów wszystkich trzech władz jako „organów Narodu”, podczas gdy jedynie Sejm i Senat jako organy władzy ustawodawczej pochodziły z wyborów powszechnych. Powód tego projekcyjnego zabiegu językowego w tym kontekście pozostaje niewyjaśniony¹⁷.

Odminną koncepcję przyjmował natomiast W. Komarnicki, który za uważając wysoce dogmatyczne oraz bardziej polityczne niż prawne znaczenie teorii zwierzchnictwa narodowego nawiązującej do konstytucjonalizmu

14 Zob. A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17...*, s. 4–5. Tak też S. Staryński, *Konstytucja państwa polskiego*, Lwów 1921, s. 4.

15 M. Handelsman, *Historyka. Część I. Zasady metodologii historii*, Zamość 1921, s. 5.

16 A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17...*, s. 6. Zob. też S. Estreicher, *Zasada zwierzchnictwa narodu [w:] Nasza...*, s. 27, 41–42. Do tego wniosku dochodzi również Mieczysław Szerer. Autor ten podkreśla natomiast antydyskryminacyjny charakter tego pojęcia, stwierdzając: „A więc Naród w art. 2-gim, to ogół obywateli. Bez względu na różnice narodowościowe dzielące ten ogół na wyraźne przeciw grupy etniczne, uczyniono zeń jednej naród” – M. Szerer, *op. cit.*, s. 68.

17 Te wątpliwości w zakresie uznania „Narodu” za „ogół ludności” czy „ogół obywateli” przebijają się w analizie S. Estreichera, *op. cit.*, s. 37–49. Określenie organów trzech władz jako „organów Narodu” Kazimierz Władysław Kumaniecki uważał za logiczne rozwinięcie uznania narodu za pojęcie zbiorowe, bez osobowej koncentracji, zob. K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 27–28.

francuskiego okresu wielkiej rewolucji, uznawał fundamentalne znaczenie tej zasady dla określenia ustroju państwa¹⁸. Stwierdzał on, że w odróżnieniu od doktryny niemieckiej, uznającej naród jedynie za organ państwa, stanowiący faktycznie zgromadzenie wyborcze, doktryna francuska rozróżnia zarówno naród i państwo, jak i wchodzące w skład państwa jednostki¹⁹. Jak stwierdzał, „naród jest piastunem pierwotnego zwierzchnictwa z tej jedynie racji, że jest on zbiorowością i wyraża wolę powszechną. Ta wola powszechna jest to wola zwierzchnia, suwerenna. Naród – osoba posiada zwierzchnictwo pierwotne, jedne, niepodzielne i niepozbywalne. Stąd, oczywiście, naród jest źródłem wszelkiej władzy w państwie, ale naród deleguje za pomocą reprezentacji tylko *atrybuty* zwierzchnictwa, a istotę jego zachowuje przy sobie”²⁰.

Słusznie W. Komarnicki zauważał, że jedynie teoria francuska pozwala uniknąć *circulus vitiosus* w zakresie określenia władzy zwierzchniej w państwie²¹. Poglądu tego autor nie pogłębia, aczkolwiek można wskazać, że jedynie uznanie narodu za podmiot odrębny od państwa i względem niego pierwotny pozwala uniknąć definiowania narodu jako ogółu obywateli, kiedy to, kto jest obywatelem, określa państwo. Wobec tego byt wtórny określa zakres podmiotowy bytu wobec niego pierwotnego. W. Komarnicki wskazuje natomiast rozwinięcie zasady suwerenności narodu w republikańskim charakterze państwa, które jako jedyne może bez popadania w wewnętrzną sprzeczność pogodzić się z uznaniem narodu za suwerena²².

Opierając swoje twierdzenia na fundamencie francuskiej doktryny ustrojowej, W. Komarnicki dochodzi do wniosku, że Konstytucja marcowa „ustala nowe znaczenie narodu w sensie państwowym, w odróżnieniu od narodu

18 Zob. M. Rostworowski, *Zagadnienia ogólne [w:] Nasza konstytucja: cykl odczytów urzędowych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12–25 maja 1921 r.*, Kraków 1922, s. 1–3.

19 Zob. W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 211–212. Już w 1507 r. Stanisław Zaborowski w traktacie *O właściwości praw i dóbr królewskich oraz o naprawie królestwa i rządzie Rzeczypospolitej* miał uznać, że państwo utworzyło się dla ochrony narodu w jego pierwszych i następnych pokoleniach, zob. S. M. Bobrzyński, *Szkice i studia historyczne. Tom drugi*, Kraków 1922, s. 97.

20 W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 212. Zauważał to również K.W. Kumaniecki, który stwierdzał, że „naród jest pojęciem zbiorowym bez psychologicznej koncentracji, będącej warunkiem zdolności do świadomego działania i bez osobowej konkretyzacji”, zob. K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 27.

21 Zob. W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 212. W *circulus vitiosus* popada m.in. koncepcja uznawana przez Stanisława Starzyńskiego, zob. S. Starzyński, *Konstytucja...*, s. 5.

22 Zob. W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 213; *idem*, *Zarys...*, s. 16.

w znaczeniu etnograficznym”²³. Stwierdza on: „Pojęcie narodu jest tu pojęciem politycznym. Naród toaczy ten element, który stanowi o osobowości prawnej państwa, on nadaje indywidualne piętno państwu, określa je [...]. Państwo Polskie jest państwem narodowym, a nie narodowościowym. Twórcą państwa i jego ustroju jest naród polski co wyraźnie stwierdza wstęp konstytucji [...]”²⁴. W jego słowach „stwierdza się ciągłość tradycji i aspiracji narodu polskiego, a zatem moment, stanowiący o istnieniu narodu, jego zasadniczy konstytutywny element. Państwo Polskie jest tworem narodowym, ma jednolite oblicze polityczne, co nie przesądza istnienia szerokich praw elementów, etnicznie od niego różnych, czyli narodowości”²⁵.

W pełni należy się zgodzić z uznaniem, że w art. 2 Konstytucji marcowej pojęcie „Narodu” używa się w znaczeniu politycznym. Podobnie uznanie „Narodu Polskiego”, o którym mowa w preambule, za wspólnotę polityczną, a więc faktycznie za mający taki sam zakres, co „Naród” jako podmiot władzy zwierzchniej, nie budzi większych kontrowersji²⁶. Warto jednak zauważyć, że mimo iż „Naród Polski” pozostaje wspólnotą polityczną, to historyczne rozdzielanie członków tego narodu w wyniku zaborów prowadziło do zakłócenia możliwości podlegania wspólnym doświadczeniom dziejowym, poza tym, że podstawowym doświadczeniem był fakt pozbawienia tego narodu jego państwa. W tym kontekście niewątpliwie elementy etniczne, takie jak: język, kultura czy w końcu wspólne pochodzenie, zyskiwały na znaczeniu i wzbogacają niejako definicję „Narodu Polskiego”, o którym mowa w preambule, w porównaniu do „Narodu” z art. 2 Konstytucji marcowej. „Naród Polski” ustanawiający Konstytucję marcową stanowił naród pomimo pozostawania bytem zbiorowym o abstrakcyjnym charakterze, w stanie statycznym, w pewnym kształcie z chwili nadawania Konstytucji marcowej jako ustawy zasadniczej Rzeczypospolitej²⁷.

23 W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 215.

24 *Ibidem*, s. 215.

25 *Ibidem*, s. 215–216.

26 Na łączność znaczeniową „Narodu Polskiego” i „Narodu” zdawał się również wskazywać Edward Dubanowicz poprzez powiązanie treści preambuły z art. 2, aczkolwiek sposób sformułowania tego twierdzenia nie wyklucza przyjętego w niniejszym artykule różnicowania, zob. E. Dubanowicz, *op. cit.*, s. 10. Stanisław Estreicher znowuż uważał, że pojęcie „Narodu Polskiego” użyte w preambule do Konstytucji marcowej nie ma znaczenia przy wykładni Konstytucji marcowej, zob. S. Estreicher, *op. cit.*, s. 41–42.

27 Do podobnego poglądu można dojść, zapoznając się z poglądami W. Komarnickiego w skróconej wersji jego dzieła, zob. W. Komarnicki, *Zarys...*, s. 17.

3. Polska pod rządami sanacji

Przemiany ustrojowe zapoczątkowane zamachem stanu dokonanym pod wodzą Józefa Piłsudskiego w maju 1926 r., zmierzające do urzeczywistnienia ustroju opartego na podstawie założeń cezaryzmu demokratycznego, ujawniły się po raz pierwszy w projekcie zmian Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem²⁸ do Konstytucji marcowej złożonym do Sejmu 6 lutego 1929 r., a następnie powielonym już w formie projektu pełnej konstytucji 6 lutego 1931 r.²⁹ W świetle słów Antoniego Peretiatkowicza cezaryzm demokratyczny „jest to system pośredni między monarchją a republiką. Monarchja polega na władzy najwyższej jednego człowieka, republika – na władzy całego narodu, wykonywanej przez partje polityczne. Cezaryzm demokratyczny jest władzą jednego człowieka, ale z formalną aprobatą narodu [...]. Cezaryzm demokratyczny jest połączeniem zasady jednowładztwa z zasadą zwierzchnictwa narodowego. Jest to faktyczna władza jednej osoby, ale z zachowaniem form, niekiedy pozorów demokracji. Faktyczna bowiem dyktatura jednej osoby stara się tu zawsze o uzyskanie w jakiś sposób sankcji woli narodowej”³⁰.

Projekt Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w swojej pierwotnej wersji z 1929 r.³¹ pozostawiał art. 1 Konstytucji marcowej w niezmienionym brzmieniu, modyfikując jednocześnie art. 2 i nadając mu nowe brzmienie: „Źródłem władzy w Rzeczypospolitej Polskiej jest Naród. Prawem naczelnym – Dobro Państwa”. Zachowano wobec tego ogólne założenia zasady zwierzchnictwa narodu, przechodząc do jej ujęcia w sposób podkreślający pochodzenie władzy bez przeprowadzania jej różnicowania. Wydaje się, że zasada ta w większym stopniu

28 Dalej: Blok.

29 Zob. S. Car, *Józef Piłsudski a państwo polskie: odczyt wygłoszony w dniu 8 listopada 1930 r. w Wilnie*, Warszawa 1930, s. 34–48; S. Mackiewicz, *Czterdzieści jeden posiedzeń Komisji Konstytucyjnej*, „Przegląd Współczesny” 1931, t. 37, s. 69, 73–75, 78–79; Z. Cybichowski, *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego. Tom drugi*, Warszawa 1933, s. 49–56; S. Car, *Na drodze ku nowej konstytucji*, Warszawa 1934, s. 37–42, 47, 146–147; A. Piasecki, *Zasady nowej konstytucji*, Kraków 1934, s. 9–11; A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 roku*, Lwów–Warszawa 1935, s. 3; W. Komarnicki, *Ustrój...*, s. 96, 109; I. Matuszewski, *Próby syn-tez*, Warszawa 1937, s. 133–136.

30 A. Peretiatkowicz, *Cezaryzm demokratyczny a Konstytucja Polska*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1929, z. 4, s. 367–368.

31 Zob. *Projekt zmiany Konstytucji: wniosek Klubu Sejmowego Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Włocławek 1929, s. 1–32.

odpowiadała koncepcjom niemieckim niż krytykowanym przez Blok wzorcom francuskim. Zachowanie zrębów demokracji systemu prawnego urzeczywistnione zostało poprzez wybór organów władzy państwowej w wyborach powszechnych. Równocześnie ujawniły się już w tym projekcie załączki autorytaryzmu, wyrażające się w uznaniu dobra państwa za prawo naczelne, wobec czego praworządność postawiona została na drugim miejscu. Wspomniana zmiana prowadziła również – zgodnie z zamierzeniami Bloku – do likwidacji trójpodziału władzy, na rzecz jej jednolitości skupionej w Prezydencie Rzeczypospolitej³².

Projekt konstytucji został ostatecznie przyjęty przez Komisję Konstytucyjną 18 stycznia 1934 r., przybierając formę tezy konstytucyjnych i taką też nosząc nazwę³³. Tezy konstytucyjne ustalone przez Komisję Konstytucyjną zostały 26 stycznia 1934 r.³⁴ uchwalone przez Sejm w budzącej wątpliwości co do swojej legalności procedurze. Do tak przyjętej ustawy konstytucyjnej Senat uchwalił 16 stycznia 1935 r. poprawki o bardziej techniczno-legislacyjnym niż merytorycznym charakterze. Zyskały one poparcie większości sejmowej, aczkolwiek wobec nieuzyskania kwalifikowanej większości dwóch trzecich głosów również w tym przypadku podniesiono zastrzeżenia co do legalności i skuteczności tej decyzji Sejmu. W ten sposób ukształtował się ostateczny tekst ustawy konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 r.³⁵.

W odróżnieniu od dwóch wspomnianych projektów złożonych przez Blok do Sejmu, tezy konstytucyjne nie wyrażały zasady zwierzchnictwa narodu.

32 Zob. A. Peretiatkowicz, *op. cit.*, s. 373–376; S. Łoś, *Reforma Konstytucji*, „Przegląd Współczesny” 1931, t. 37, s. 90–93; A. Piasecki, *Zagadnienie senatu Polski współczesnej: materiały i opinie*, Warszawa 1931, s. 84–94; S. Car, *Na...*, s. 37–54; W. Komarnicki, *Ustrój...*, s. 96–99.

33 Zob. *Tezy konstytucyjne* [w:] S. Car, *Na...*, s. 157–175.

34 *Nowa konstytucja polska uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 23 stycznia 1934 roku*, Warszawa 1934, s. 5–31.

35 Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. Nr 30, poz. 227); dalej: Konstytucja kwietniowa. S. Starzyński, *Analiza Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 23 kwietnia 1935*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1936, rok VIII, s. 4–5; W. Komarnicki, *Uwagi prawnicze o projekcie nowej Konstytucji polskiej*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1935, rok VII, s. 220–221; S. Car, *Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1935, s. 14–15; W. Komarnicki, *Ustrój...*, s. 158–170; K. Grzybowski, *Ustrój Polski współczesnej 1944–1948*, Kraków 1948, s. 7–8; A. Ajnenkiel, *Sejmy i konstytucje w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1968, s. 114–116; *idem*, *Polska po przewrocie majowym: Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1980, s. 438–440; W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945. Tom drugi. Część pierwsza*, Warszawa 1990, s. 568–572; W.T. Kulesza, *Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 2, s. 9, 26–33; P. Kierończyk, *O mniej znanych kontrowersjach prawnych związanych z przyjęciem Konstytucji kwietniowej z 1935 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 2, s. 53–64.

Ustawa konstytucyjna przyjęta przez Sejm 26 stycznia 1934 r. nie używała pojęcia „naród”, zamiast tego poprzestając na wyrażeniu opisowym „ogół obywateli” i nie uznając tego kolektywu za podmiot władzy zwierzchniej³⁶. Ustawa konstytucyjna wyraża w art. 1 natomiast formułę, iż „państwo polskie jest wspólnem dobrem wszystkich Jego obywateli”, a „na czele Państwa stoi Prezydent Rzeczypospolitej”, na którym „spoczywa odpowiedzialność wobec Boga i historii za losy Państwa”, „w jego osobie skupia się jednolita i niepodzielna władza państwowa”. Wobec tego zasada zwierzchnictwa narodu zostaje zastąpiona zasadą zwierzchnictwa Prezydenta Rzeczypospolitej. I tak jak w projekcie Bloku opartej na założeniach cezaryzmu demokratycznego, zakładającego wywodzenie władzy Prezydenta z woli narodu, tak w projekcie z 1933 r., następnie przyjętym przez Sejm w 1934 r., władza Prezydenta „oderwana została od tej podstawy, na której miała się opierać”. Bez tej podstawy Prezydent, przestając być mandatarium narodu, staje się „zwierzchnikiem państwa”, a „władza jego traci charakter republikański” i „oparta zostaje na zasadzie monarchicznej”³⁷.

Państwo znowuż stanowi osobowość odrębną i niezależną od narodu. Wytwarza ono natomiast wtórnie, poprzez zespolenie i zharmonizowanie jednostek – obywateli polskich, sztuczną wspólnotę opartą na prawie, nie naturalną, czyli „będącą wynikiem tego, że tworzą oni jedność, całość, stanowiąc naród”³⁸.

Na co zwracał ponadto uwagę W. Komarnicki po gruntownej krytyce wadliwej redakcji ustawy konstytucyjnej zawierającej wiele sformułowań o charakterze deklaracji ideologicznych, a nie przepisów prawnych, to błąd logiczny pojawiający się w art. 1 ust. 2 tej ustawy, który stanowi: „wskrzeszone walką i ofiarą najlepszych swoich synów [...]”, odnosząc tę formułę do państwa polskiego. Słusznie stwierdza przywołany autor: „Jak bowiem «synowie Państwa» (a nie Narodu) mogli je wskrzesić? Co tu jest wcześniej: «synowie Państwa» czy «Państwo»? Przecież Państwo Polskie wskrzesił Naród, i to nie naród w sensie ogółu obywateli, ale Naród Polski”³⁹.

36 Zob. S. Starzyński, *Analiza...*, s. 6; W. Komarnicki, *Uwagi...*, s. 225; A. Deryng, *Akty rządowe głowy państwa: rozważania ustrojowe*, Lwów 1934, s. 100.

37 W. Komarnicki, *Uwagi...*, s. 227–234. Zob. też S. Starzyński, *Analiza...*, s. 8–9; J. Braun, *Kilka myśli o Konstytucji kwietniowej*, Warszawa 1937, s. 10, 12.

38 W. Komarnicki, *Uwagi...*, s. 227. Podobnie, już na gruncie przyjętej Konstytucji kwietniowej, zob. K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 28–29.

39 W. Komarnicki, *Uwagi...*, s. 225–226. Wacław Makowski natomiast sprawnie omija wskazaną sprzeczność, faktycznie niejako stwierdzając, że to państwo było pierwsze, następnie zostało podzielone pomiędzy zaborców i na nowo wskrzeszone, już przez synów tego państwa jako sztucznie wykształconą w oparciu o nie wspólnotę, zob. W. Makowski, *Rzeczpospolita*.

Warto w tym miejscu przywołać również słowa senatora Stronnictwa Narodowego Joachima Stefana Bartoszewicza, który w dyskusji senackiej dotyczącej ustawy konstytucyjnej 16 stycznia 1935 r. miał stwierdzić: „Chcemy oprzeć ustrój Polski na narodzie polskim... Naród polski to nie jest fikcja. Naród, to jest formacja historyczno-polityczna, to jest związek ludzi, którzy w dłuższym okresie niezawisłego bytu politycznego wyrobili sobie pewien jednolity sposób zapatrywania na najistotniejsze zagadnienia bytu i rozwoju swej Ojczyzny i na najważniejsze zadania, jaki ich państwo ma do spełnienia. To jest polityczne pojęcie narodu i z tego punktu widzenia patrzymy na naród mówiąc o sprawach ustrojowych. Dla nas naród nie jest pojęciem tylko etnograficznym. Zapewne, do pojęcia narodu wchodzi takie czynniki, jak pochodzenie, religia, język i t. p., ale te składowe czynniki nie decydują w sprawach ustrojowych. Naród w naszym rozumieniu jest organizacją polityczną... tak jak był niegdyś w Polsce, tak i dziś w Polsce winien być czynnikiem panującym, dzierżycielem najwyższej władzy w państwie... to nie pojęcie równoznaczne z ogółem ludności, prawnopolitycznie do Polskiego Państwa przynależnej. Teoretycznie możliwy jest taki stan rzeczy, w którym dwa pojęcia się pokrywają; w praktyce jednak rzadko tak bywa, a w Polsce daleko do tego ideału... Dzisiaj, w odbudowanej i niepodległej Polsce proces ten przy mądrych rządach mógłby iść naprzód naturalnym torem. Naród polski może dalej rozszerzać swój skład, pozyskiwać... ludzi, przyjmujących świadomie jego ideę, poddających się dobrowolnie jego woli, przyjętych miłością do wspólnej polskiej Ojczyzny. Trzeba powiedzieć, że czynny sentyment do Polski jest może najważniejszym warunkiem przynależności do narodu polskiego i t. d.”⁴⁰.

Konstytucja kwietniowa nie używała pojęcia „naród”; porzeczono w niej na użytku pojęcia opisowego „ogół obywateli”, który jednak nie został uznany za podmiot władzy zwierzchniej. W ocenie przedstawicieli obozu sanacji nie przekreślało to jednak republikańskiego charakteru państwa. W. Makowski, odwołując się do tytułu pierwszego rozdziału Konstytucji kwietniowej, stwierdza, że użyty w nim wyraz „Rzeczpospolita” stanowi polski odpowied-

Co każdy obywatel o Państwie i o Konstytucji wiedzieć powinien, Warszawa 1935, s. 21–23. Podobne poglądy co Wacław Makowski na gruncie Konstytucji kwietniowej wysuwa A. Paszkudzki, zob. *idem*, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23...*, s. 7–8.

40 S. Starzyński, *Analiza...*, s. 6–7. Pogląd o próbie zrównania w początkach Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej narodu z ogółem obywateli polskich wyrażono w monografii J. Gałki, *Obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej w tradycji ustrojowej i pracach nad Konstytucją RP*, Warszawa 2021, s. 29–30.

nik wyrazu „republika”, co oznacza przyjęcie w Polsce ustroju republikańskiego. Autor ten unika stwierdzenia o zwierzchnictwie narodu w państwie republikańskim, wskazując, że w tym ustroju „wszyscy obywatele są jakgdyby gospodarzami we własnym państwie”, z czego wynika, że „w Rzeczypospolitej obywatele rządzą się sami, to oznacza, że konstytucja powołuje wszystkich obywateli do brania udziału w życiu państwa”, od razu zastrzegając zróżnicowanie zadań poszczególnych obywateli w państwie. Używa on jednak pojęcia „narodu” tylko po to, aby stwierdzić jego tożsamość z „ogółem obywateli”. Dalej dodaje: „Dlatego zwykło się mówić, że w Rzeczypospolitej władza pochodzi od obywateli, czyli od narodu, ponieważ osoby i instytucje, powoływane do rządzenia Państwem, czerpią potrzebną im władzę z odpowiedniej organizacji państwa, a organizacja Rzeczypospolitej polega właśnie na tem, że wszyscy obywatele biorą w niej czynny udział”⁴¹.

A. Paszkudzki zauważał natomiast, że Konstytucja kwietniowa „w miejsce suwerenności Narodu z Konstytucji marcowej – wysuwa [...] jako najwyższą wartość – wspólne dobro wszystkich obywateli – Państwo”⁴². Państwo jako osobowość samoistna i autonomiczna. Jak pisze przywołany autor, „prawodawca ma na myśli ten fakt, że najwyższym dobrem, o które walczyła Polska w ciągu lat 123, pogrążona w mrokach niewoli, jest wolne i niezależne Państwo i że ten skarb zdobyty ma być utrzymany i przekazywany z pokolenia na pokolenia – nie wolno z niego uronić nic, a obowiązkiem obywatela jest przede wszystkim dążenie do wzmocnienia siły i powagi Państwa”⁴³. Wypowiedź ta zawiera sprzeczność w samej swojej istocie – jak Polska „pogrążona w mrokach niewoli”, a faktycznie organizacja polityczna w danych warunkach historycznych nieistniejąca, może walczyć o „wolne i niezależne Państwo”, skoro Polska to „Państwo”. Kto natomiast ma utrzymać „Państwo” i przekazywać je z pokolenia na pokolenia? Wydaje się, że obywatele polscy⁴⁴, a o tym, kto jest obywatelem, decyduje porządek prawny, czyli faktycznie „Państwo”. Tak też czytać można art. 4 ust. 1 Konstytucji kwietniowej, stanowiący, że „w ramach Państwa i w oparciu o nie kształtuje się życie społeczeństwa”. Ramy

41 W. Makowski, *Rzeczpospolita...*, s. 17–18. Podobnej relatywizacji pojęcia narodu do „kolegium wyborców” dokonywał Antonii Derygn, zob. *idem*, *op. cit.*, s. 95–96. Zob. też K. Grzybowski, *Zasady Konstytucji kwietniowej: komentarz prawniczy do części I. Ustawy Konstytucyjnej*, Kraków 1937, s. 27–29.

42 A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23...*, s. 7.

43 *Ibidem*.

44 Wskazywał na to Konstanty Grzybowski, zob. *idem*, *Zasady...*, s. 34.

„Państwa” należy rozumieć natomiast jako „zorganizowane warunki prawne, które są zarazem miernikiem dobra powszechnego”⁴⁵, czyli „Państwa”, które stanowi dobro wspólne wszystkich obywateli, czyli społeczeństwa (art. 1 ust. 1 Konstytucji kwietniowej)⁴⁶. Powyższe wyraża założenie autorów zrywające z rozumieniem konstytucji jako „kontraktu między Państwem a obywatelem” na rzecz uznania jej za „«statut organizacyjny» Państwa”⁴⁷.

K.W. Kumaniecki stwierdzał jednoznacznie, że Konstytucja kwietniowa „wysunęła na czoło Państwo Polskie jako «wspólne dobro wszystkich jego obywateli». Wynika z tego, że „w miejsce nieuchwytnego konkretnie suwerena pod nazwą narodu [...] mamy tu do czynienia z państwem i to z konkretnym państwem: z Państwem Polskiem. Ma ono swoje ustalone granice, swoją zamieszkuje ją ludność i organizację swego autorytetu, czyli swój ustrój”⁴⁸. Wynika z tego, że „suwerenność tkwi w państwie, będącem organizacją zbiorowości obywateli” i też w tym kontekście należy rozumieć zobowiązanie oraz odpowiedzialność każdego kolejnego pokolenia ujęte w art. 1 ust. 3 i 4 Konstytucji kwietniowej⁴⁹.

Ignacy Matuszewski, podkreślając swoje przywiązanie do obozu odwołującego się do autorytetu J. Piłsudskiego, wskazywał, że „Naród i Państwo – to nie jest jedno i to samo [...]. Naród to wszyscy związani wspólną wolą współdziałania w kształtowaniu dziejów świata, wedle jakiegoś bardzo ogólnego wspólnego ideału. Naród nie kończy się na granicach państwa, ani nie zamyka w jego obywatelstwie. Już choćby dlatego, że naród składa się nie tylko z żywych, lecz i z umarłych. Bo naród może istnieć bez państwa, bez terytorium, bez własnego języka, bez wspólnej rasy – nie może tylko istnieć bez historii”⁵⁰. Pomimo to jednak autor ten zgodnie z ideami sanacji, a przede wszystkim doktryną

45 A. Paszkudzki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23...*, s. 10. O państwie jako ramach prawnych funkcjonowania narodu pisze również I. Matuszewski, *op. cit.*, s. 16, 19–21.

46 Podobnie K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 29. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę także na pogląd W. Makowskiego, który jednoznacznie rozróżniał pojęcia narodu i społeczeństwa, stwierdzając: „Nawiasem zaznaczę, że nie należy utożsamiać pojęcia społeczeństwa z pojęciem narodu, naród bowiem jest grupą społeczną o charakterze historycznym, grupą trwałą, niezmienną w ciągu pokoleń, obejmującą zarówno ludzi żyjących, jak ich przodków i potomków – społeczeństwo natomiast jest aktualną żywą zbiorowością, która może być narodowo jednolita, ale może także składać się z grup narodowo różnych, albo też obejmować tylko część większej narodowej całości”, *idem, Państwo społeczne*, Warszawa 1936, s. 19.

47 K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 28–29; W. Komarnicki, *Ustrój...*, s. 177.

48 K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 28. Podobnie I. Matuszewski, *op. cit.*, s. 15.

49 Zob. K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 29.

50 I. Matuszewski, *op. cit.*, Warszawa 1937, s. 15.

elitaryzmu w zakresie zasług, dochodził do wniosku o projekcji interesów narodu na państwo, a „Narodu Polskiego” na „Państwo Polskie”, gdyż jak pisał, „nie ma innego sposobu zbadania, czy coś odpowiada interesom narodu, czy też interesom narodu nie odpowiada – jak zbadanie, czy odpowiada to, czy też nie odpowiada interesom Państwa”⁵¹. Stąd też wyciągał wniosek, że o uprawnieniu do udziału w rządach powinien rozstrzygać przywilej zasług, co wbrew intencjom autora faktycznie tworzyło grupę uprawnioną do samodzielnego określenia, co jest, a co nie jest w interesie narodu⁵².

4. Polska Ludowa

II wojna światowa przyczyniła się do ustalenia dualizmu władzy powołującej się na swoją legitymację do występowania w imieniu państwa polskiego. Ośrodek londyński opierał się na Konstytucji kwietniowej, w szczególności na jej art. 24, wydłużającym w razie wojny okres urzędowania Prezydenta Rzeczypospolitej na okres do upływu 3 miesięcy od zawarcia pokoju. Prezydent zyskiwał ponadto kompetencję do wyznaczenia swojego następcy na wypadek opróżnienia się urzędu przed zawarciem pokoju⁵³. Ośrodek lubelski wyrażał natomiast negację Konstytucji kwietniowej jako bezprawnej i faszystowskiej, odwołując się do swojej rewolucyjnej legitymacji do sprawowania władzy z równoczesnym nawiązaniem do podstawowych założeń Konstytucji marcowej jako jedynej legalnej konstytucji polskiej⁵⁴.

51 *Ibidem*, s. 17. Zastąpienie przez Konstytucję kwietniową pojęcia narodu pojęciem państwa, z równoczesnym uznaniem państwa za „niezbędną formę istnienia narodu” prowadziło do przyjęcia poglądu, że „państwo jest jedyną formą istnienia narodu”. Bez państwa natomiast naród stanowi „bezszaftną masę”, niezdolną do konstruktywnego działania. Zob. K. Grzybowski, *Ojczyzna, naród, państwo*, Warszawa 1977, s. 166–169.

52 Zob. I. Matuszewski, *op. cit.*, s. 15–18; K. Grzybowski, *Zasady...*, s. 15.

53 Zob. L. Okulicki, *Ostatni Rozkaz Dzienny Dowódcy Armii Krajowej*, „Biuletyn Informacyjny” 1945, nr 3, s. 1–2; K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 5; K. Działocha, Wstęp [w:] K. Działocha, J. Trzciniński, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław 1977, s. 19–37; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Warszawa 1987, s. 46–47, 70–71, 102–103; W. Rostocki, *Stosowanie Konstytucji kwietniowej w okresie drugiej wojny światowej 1939–1945*, Lublin 1988, s. 7–19, 32–33, 38–39, 64–70, 109–110, 126–127, 130–137, 147–148, 162–165; A. Ajnenkiel, *Polskie konstytucje*, Warszawa 1991, s. 323, 326–333, 336–350.

54 Zob. K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 5–14; F. Ryszka, *Ideowo-polityczne podstawy przemian* [w:] *Polska Ludowa 1944–1950. Przemiany społeczne*, red. F. Ryszka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 48; M. Turlejewska, *Spór o Polskę. Szkice historyczne*, Warszawa 1972, s. 328;

Rozważania dotyczące relacji pomiędzy oboma ośrodkami władzy oraz okoliczności ostatecznego uznania władzy ludowej za uprawnioną reprezentację państwa polskiego pozostają poza zakresem przedmiotowym niniejszego opracowania. W tym miejscu należy jedynie zwrócić uwagę na okoliczność utrzymania w Rzeczypospolitej Polskiej podstawowych założeń Konstytucji marcowej, w tym i fundamentalnej dla ustroju marcowego zasady zwierzchnictwa narodu, oraz na zagadnienie rozumienia w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej pojęcia narodu, pomimo ówczesnego uznania za suwerena ludu pracującego miast i wsi.

Jednym z fundamentalnych dokumentów dla budowy nowego ustroju Polski powojennej był ogłoszony 22 lipca 1944 r. Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego⁵⁵. Na jego podstawie Krajowa Rada Narodowa⁵⁶, występując jako tymczasowy parlament narodu polskiego, powołała Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego⁵⁷ jako „legalną tymczasową władzę wykonawczą dla kierowania walką wyzwolenczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej. W Manifestie PKWN stwierdzono, że KRN i PWKN „działają na podstawie Konstytucji 17 marca 1921 r.ku, jedynie obowiązującej konstytucji legalnej, uchwalonej prawnie. Podstawowe założenia Konstytucji 17 marca 1921 r. obowiązywać będą aż do zwołania wybranego w głosowaniu powszechnym, bezpośrednim, tajnym i stosunkowym Sejmu Ustawodawczego, który uchwali jako wyraziciel woli narodu nową konstytucję”⁵⁸. Stefan Rozmaryn uważał, że uznanie Sejmu Ustawodawczego za „wyraziciela woli narodu” stanowiło o utrzymaniu zasady zwierzchnictwa narodu w Polsce Ludowej⁵⁹.

J. Pawłowicz, *Krajowa Rada Narodowa w okresie okupacji* [w:] *Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 15–48; A. Burda, *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. II. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego i Manifest Lipcowy* [w:] *Krajowa...*, s. 63–69; J. Trzcziński, *Stanowisko partii politycznych w sprawie obowiązywania Konstytucji marcowej* [w:] K. Działocha, J. Trzcziński, *Zagadnienie...*, s. 18–39, 47–51; W. Orłowski, *Prawo konstytucyjne w okresie Krajowej Rady Narodowej 1944–1947* [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1996, s. 71–72; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, s. 649–651, 661–663.

55 Dalej: Manifest PKWN. Zob. *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego* [w:] *Pierwsze dokumenty odrodzonej Polski*, Kraków 1945, s. 5–12.

56 Dalej: KRN.

57 Dalej: PKWN.

58 A. Mycielski, *Polskie prawo polityczne (na drodze ku nowej konstytucji). II.*, Kraków 1948, s. 3–7. Zob. też K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 5–14; A. Ajnenkiel, *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. I. Zarys stosunków politycznych*, [w:] *Krajowa...*, s. 49–50; A. Burda, *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. II...*, s. 63–79, 68–69; J. Pawłowicz, *op. cit.*, s. 15–91; J. Trzcziński, *Stanowisko...*, s. 18–39.

59 Zob. S. Rozmaryn, *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1951, s. 320.

Na podstawie tego postanowienia pojawiły się wątpliwości w zakresie określenia źródła obowiązywania Konstytucji marcowej po 1944 r. Ostatecznie przyjęto pogląd, że stanowi ją wola ustrojodawcy rewolucyjnego wyrażona przede wszystkim w Manifeście PKWN, stanowiącym pewnego rodzaju deklarację władzy rewolucyjnej. Nie oznaczało to wywodzenia przez KRN i PKWN swojej legitymacji do sprawowania władzy z Konstytucji marcowej, lecz zobowiązanie do ukształtowania KRN i PKWN zgodnie z jej założeniami⁶⁰. Konstanty Grzybowski stwierdzał natomiast, iż z omawianego postanowienia wynikało, że: „1) przyszła Konstytuanta będzie pierwotnym organem narodu, nie związanym przy uchwalaniu Konstytucji przepisami proceduralnymi artykułu 125 Konstytucji marcowej, 2) przyszła Konstytuanta będzie jednoizbowa, 3) przyszła Konstytucja będzie uchwalona przez Naród pośrednio, a nie bezpośrednio, chyba że Sejm sam zadecyduje poddać uchwaloną przez siebie Konstytucję pod głosowanie ludowe”⁶¹.

W miesiąc po wyborach z 19 stycznia 1947 r. ukonstituowany w ich wyniku Sejm Ustawodawczy przyjął ustawę konstytucyjną z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej⁶². Akt ten miał charakter temporalny. W swoim art. 1 stanowił on, że do czasu wejścia w życie nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej Sejm Ustawodawczy, jako organ władzy zwierzchniej Narodu Polskiego i na podstawie założeń Konstytucji marcowej, zasad Manifestu PKWN, zasad ustawodawstwa o radach narodowych oraz reform społecznych i ustrojowych potwierdzonych przez Naród w głosowaniu ludowym z 30 czerwca 1946 r., postanowił określić ustrój i zakres działania organów Rzeczypospolitej Polskiej zgodnie z dalszymi postanowieniami tej ustawy⁶³.

60 Zob. K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 7–9, 12–16; A. Burda, *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. II...*, s. 71–77; A. Burda, *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. III. Podstawy prawne systemu organów państwowych w okresie Krajowej Rady Narodowej* [w:] *Krajowa...*, s. 79–83; K. Działocha, *Stanowisko nauki prawa w sprawie obowiązywania Konstytucji marcowej* [w:] K. Działocha, J. Trzciniński, *Zagadnienie...*, s. 100–110; J. Trzciniński, *Wpływ Konstytucji marcowej na ustawodawstwo Polski Ludowej* [w:] K. Działocha, J. Trzciniński, *Zagadnienie...*, s. 133–136.

61 K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 9.

62 Ustawa konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 18, poz. 71); dalej: Mała konstytucja z 1947 r.

63 Postanowienie to wskazywało materialnoprawną podstawę określenia treści Małej konstytucji z 1947 r., błędem jest przypisywanie mu funkcji utrzymania podstawowych założeń Konstytucji marcowej w dalszym okresie istnienia Polski Ludowej, zob. A. Mycielski, *Polskie prawo polityczne...*, s. 39, 54–55; K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 113–115; K. Działocha, *Źródła*

Mała konstytucja z 1947 r. nie wyrażała *expressis verbis* zasady suwerenności narodu. W art. 2 stanowiła ona o organach Rzeczypospolitej Polskiej zamiast o organach narodu. Przyjęcie natomiast fikcji zjednania „Narodu Polskiego” i Sejmu Ustawodawczego jako konstytuanty wprowadzał faktyczną hierarchię tych organów⁶⁴. Brak jednoznacznej deklaracji w zakresie uznania narodu za podmiot władzy zwierzchniej można poczytywać za prolog przebudowy państwa polskiego na wzór państwa ludowego, czyli państwa, w którym podmiotem tym jest lud pracujący, a nie naród⁶⁵. Przebudowa ta nie została jednak dokonana jeszcze na tym etapie, a o obowiązywaniu zasady suwerenności narodu wywodzono z art. 1 i 10 Małej konstytucji z 1947 r., w których znalazły się odwołania do „Narodu Polskiego”⁶⁶.

W okresie Polski Ludowej pojęcie „narodu”, pomimo rozumienia go jako wspólnoty historycznej na wzór koncepcji francuskich, podlegało aproksymacji w odniesieniu do panujących stosunków klasowych oraz ideologicznych podstaw koncepcji społeczno-politycznych. Aproksymacja pojęcia narodu w kontekście dokonanych zmian społeczno-gospodarczych ujawniła się w wypowiedziach posłów Bloku Demokratycznego w trakcie debaty sejmowej nad projektem Małej konstytucji z 1947 r.⁶⁷. Na tej podstawie Kazimierz Działocha wskazał, że w ówczesnej doktrynie sformułowano tezę o „przeradzaniu się narodu polskiego, który powstał jako naród burżuazyjny, w naród socjalistyczny o nowym składzie

prawa dotyczące Sejmu Ustawodawczego, [w:] *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej 1947–1952*, red. M. Rybicki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 59–61; K. Działocha, *Stanowisko...*, s. 111–113, 125–131; J. Trzcziński, *Wpływ...*, s. 134–136.

64 Zob. K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 110–116, 133–145. Zob. też A. Mycielski, *Polskie prawo polityczne...*, s. 4–5, 39; K. Działocha, *Sejm Ustawodawczy jako organ zwierzchniej władzy narodu*, [w:] *Sejm...*, s. 105–106; A. Gwiżdż, *Organizacja i tryb przygotowania i uchwalenia Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* [w:] *Sejm...*, s. 299–300.

65 Zob. F. Siemieński, *Pojęcie zwierzchnictwa ludu w prawie konstytucyjnym*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G*” 1960, t. 7, s. 243–271; J. Trzcziński, *Stanowisko...*, s. 35–36, 48–49.

66 Zob. K. Grzybowski, *Ustrój...*, s. 111–113, 133–135; S. Rozmaryn, *op. cit.*, s. 320–321; K. Działocha, *Sejm...*, s. 77–82; K. Działocha, *Zagadnienie Konstytucji marcowej w obradach Krajowej Rady Narodowej i Sejmu Ustawodawczego* [w:] K. Działocha, J. Trzcziński, *Zagadnienie...*, s. 89–91; P. Czarny, *Mała konstytucja z 1947 r. a polska tradycja konstytucyjna*, „*Przegląd Sejmowy*” 2007, nr 5, s. 62; W. Skrzydło, W. Zakrzewski, *Mała Konstytucja z dnia 19 lutego 1947 r. – geneza i znaczenie*, „*Przegląd Prawa Konstytucyjnego*” 2012, nr 3, s. 19–21.

67 Zob. *Sprawozdanie Stenograficzne z 5 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 18 lutego 1947 r.*, Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej, Sesja nadzwyczajna I r. 1947, Warszawa 1947, ł. 31, 36, 50, 52; *Sprawozdanie Stenograficzne z 6 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 19 lutego 1947 r.*, Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej, Sesja nadzwyczajna I r. 1947, Warszawa 1947, ł. 31.

klasowym, o nowym obliczu moralno-politycznym”. W związku z tym, z uwagi na panujące ówczesnie tendencje do interpretowania wszelkich zjawisk społecznych, politycznych i prawnych w świetle zaostrzającej się walki klasowej, „pojawiał się pogląd utożsamiający naród z ludem pracującym, co miało być następstwem wyłączenia z ram narodu tych elementów, które uznano za związane z pozostałościami ustroju burżuazyjno-obszarniczego oraz z wrogą działalnością sił imperialistycznych”⁶⁸. S. Rozmaryn jednoznacznie stwierdzał: „W ustroju demokracji ludowej cała władza należy do mas pracujących i dlatego ustrój ten jest rzeczywistym ludowładztwem. Gdy zaś naród stanowią masy pracujące, a nie elementy kapitalistyczne, żyjące z wyzysku, demokracja ludowa jest urzeczywistnieniem zasady zwierzchnictwa narodu, zadeklarowanej w Ustawie Konst. 19. II 1947. Ogromna większość narodu – to masy ludowe. Zwierzchnictwo narodu ma więc miejsce tylko tam, gdzie istnieje zwierzchnictwo ludu”⁶⁹.

Utrwalenie osiągnięć rewolucji socjalistycznej w Polsce⁷⁰ zostało dokonane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy 22 lipca 1952 r.⁷¹. Przede wszystkim w tym kontekście należy zwrócić uwagę na szerokie podnoszenie przez mówców w trakcie debaty nad projektem tej konstytucji w Sejmie Ustawodawczym 19 i 21 lipca 1952 r. okoliczności przekształcenia narodu polskiego w kierunku narodu socjalistycznego, co wiązało się ze zmianami klasowymi, które zaszły wewnątrz tego narodu⁷².

Ustrojodawca socjalistyczny nie zdecydował się jednak wyrazić w Konstytucji PRL zasady zwierzchnictwa narodu, podkreślając marksistowsko-leninowski charakter ustawy zasadniczej państwa, które znajdowało się jeszcze w trakcie przemian dążących do ostatecznego urzeczywistnienia założeń socjalizmu. Na tej podstawie podkreślono w preambule, że „Polska Rzeczpospolita Ludowa jest republiką ludu pracującego”. Nawiązuje ona do

68 K. Działocha, *Sejm...*, s. 80–81; zob. też *idem*, *Zagadnienie...*, s. 89–91.

69 S. Rozmaryn, *op. cit.*, s. 320.

70 Zob. A. Burda, *Polskie...*, s. 146; Z. Jarosz, *Konstytucja i inne źródła prawa konstytucyjnego* [w:] Z. Jarosz, S. Zawadzki, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1980, s. 70; K. Działocha, *Geneza Konstytucji PRL* [w:] *Konstytucja PRL po 30 latach jej obowiązywania*, red. K. Działocha, Wrocław 1985, s. 25–29.

71 Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 232); dalej: Konstytucja PRL.

72 Zob. *Sprawozdanie Stenograficzne z 107 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 18, 19, 21 i 22 lipca 1952 r.*, Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej, Sesja zwyczajna wiosenna 1952 r., Warszawa 1952, t. 23–235.

„najszczytniejszych i postępowych tradycji Narodu Polskiego i urzeczywistnienia idee wyzwolenia polskich mas pracujących”. Pojęcie „Narodu Polskiego” w preambule przywołano jeszcze kilkakrotnie, ukazując ciągłość tego narodu, który doznał przeformowania pod względem klasowym, którego interesom miało służyć ukształtowanie jego państwa jako państwa ludowego odpowiadającego „interesom i dążeniom najszerzych mas ludowych”⁷³.

Zgodnie z powyższym art. 1 Konstytucji PRL powtarza, że Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem demokracji ludowej. W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej władza natomiast należy do ludu pracującego miast i wsi.

Niewątpliwie pojęcia narodu i ludu pracującego nie posiadają tożsamej treści⁷⁴. Ideologia leninowsko-marksistowska, skupiając się na zagadnieniu klasowym, odrzucała możliwość uznania za suwerena całego narodu z pominięciem jego struktury klasowej⁷⁵.

Przez pojęcie ludu pracującego miast i wsi w konstytucjach państw socjalistycznym rozumiano „jedynie ludzi pracy, ludzi żyjących z pracy własnej i społecznie użytecznej, ludzi niewyzyskujących cudzej pracy”⁷⁶.

Jak stwierdza Jerzy Józef Wiatr, pojęcie narodu na gruncie marksizmu opiera się na koncepcjach historycznych⁷⁷. Autorzy marksistowscy uważali naród za „obiektywną wspólnotę ukształtowaną przez historię”, równocześnie uznając go za „kategorię epoki kapitalizmu”⁷⁸. Definicję taką prezentował m.in. Józef Stalin⁷⁹, który równocześnie podkreślał podatność narodu na

73 A. Burda, *Polskie...*, s. 146–148, 153, 160–167, 170–171; zob. też F. Siemieński, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa–Poznań 1976, s. 63–64, 68; J.J. Wiatr, *Naród, patriotyzm, internacjonalizm*, Warszawa 1968, s. 28–29.

74 Zob. W. Zamkowski, *Pojęcie ludu pracującego w Konstytucji PRL*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1965, z. 2, s. 39–43; F. Siemieński, *Prawo...*, s. 75–76; S. Zawadzki, *Podstawowe zasady ustroju politycznego* [w:] Z. Jarosz, S. Zawadzki, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1980, s. 112.

75 Zob. A. Burda, *Polskie...*, s. 174–176; F. Siemieński, *Prawo...*, s. 77, 132–133; Z. Jarosz, *Konstytucja...*, s. 69–70; S. Zawadzki, *op. cit.*, s. 101–106, 110–119.

76 F. Siemieński, *Prawo...*, s. 75. Podobnie W. Zamkowski, *op. cit.*, s. 36, 38; S. Zawadzki, *op. cit.*, s. 112.

77 Zob. J.J. Wiatr, *Spółeczeństwo. Wstęp do socjologii systematycznej*, Warszawa 1979, s. 383.

78 J.J. Wiatr, *Naród...*, s. 4–7; *idem*, *Spółeczeństwo...*, Warszawa 1979, s. 384–385.

79 Józef Stalin stwierdzał, że „naród to wytworzona historycznie, trwała wspólnota ludzi, powstała na gruncie wspólnoty języka, terytorium, życia ekonomicznego i układu psychicznego, przejawiającego się we wspólnocie kultury”, zob. J.W. Stalin, *Marksizm a kwestia narodowa* [w:] J.W. Stalin, *Dzieła. Tom 2: 1907–1913*, Warszawa 1949, s. 303.

przemiany⁸⁰. Na podstawie tej definicji J.J. Wiatr stwierdza, że naród stanowi „historycznie ukształtowaną trwałą wspólnotę, powstałą na gruncie wspólnych losów dziejowych i ostatecznie okrzepłą w epoce kapitalizmu, charakteryzującą się istnieniem świadomości własnej odrębności jako narodu”⁸¹. Autor ten zauważał ponadto, że „wspólnota dziejowa – to wspólnota dialektyczna, oparta na sprzeczności interesów. Różne bowiem klasy uczestniczą w tej wspólnotcie z różnych pozycji. Niemniej jednak to, co je łączy, jest dostatecznie silne, by wytworzyła się więź narodowa”⁸².

Włodzimierz Lenin przeciwstawiał się pojmowaniu narodu jako jednolitej zbiorowości zdolnej do ujawnienia zgodnej woli. Podkreślał on klasowy charakter narodu oraz związaną z tym ciągłą walkę międzyklasową⁸³. Klasa panująca każdorazowo przejmując wpływ na określenie treści więzi narodowej oraz wpływa na ujawnioną faktycznie wolę narodu⁸⁴. W ten sposób proces narodotwórczy spleciony zostaje z procesem klasowotwórczym⁸⁵.

Na tej podstawie, pomimo uznania przez tę doktrynę istnienia narodu i to w jego pozaprawnym znaczeniu, wykluczone było przyjęcie, że stanowi on suwerena, a to z tego powodu, że podstawowe znaczenie w państwie socjalistycznym należy przyznać zagadnieniom społeczno-gospodarczym, a nie prawno-politycznym, które stanowią jedynie nadbudowę wobec tych pierwszych⁸⁶. Na tej podstawie, także z uwagi na uznanie narodu w jego

80 Zob. J.J. Wiatr, *Spółeczeństwo...*, Warszawa 1979, s. 389–390; J.W. Stalin, *op. cit.*, s. 299–303. Na zachodzące w narodzie polskim przemiany o ewolucyjnym charakterze w kierunku przekształcenia go w naród socjalistyczny wskazywał również K. Grzybowski, *Ojczyzna...*, s. 183–192.

81 J.J. Wiatr, *Spółeczeństwo. Wstęp do socjologii systematycznej*, Warszawa 1968, s. 362.

82 J.J. Wiatr, *Spółeczeństwo...*, Warszawa 1979, s. 393. Szczególną rolę świadomości narodowej w definiowaniu narodu, rozumianej jako więzi historycznej, podkreślał Stanisław Ossowski, zob. *idem*, *Przemiany wzorów we współczesnej ideologii narodowej* [w:] S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984, s. 62–63.

83 Zob. W.I. Lenin, *O niektórych właściwościach rozwoju marksizmu* [w:] W.I. Lenin, *Dzieła...*, s. 67–68.

84 F. Siemieński, *Prawo...*, s. 72–74, 76–77.

85 A. Redelbach, *Leninowska koncepcja narodu i jej znaczenie w budownictwie socjalistycznym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1980, z. 4, s. 2–4.

86 W.I. Lenin, *Trzy źródła i trzy części składowe marksizmu* [w:] W.I. Lenin, *Dzieła Wybrane [w dwóch tomach]. Tom I*, s. 64–65; W.I. Lenin, *Kto to są «przyjaciele ludu» i jak oni walczyli przeciwko socjaldemokratom? (Odpowiedź na artykuł przeciwko marksistom w czasopiśmie «Russkoje Bogatstwo»* [w:] W.I. Lenin, *Dzieła...*, s. 85–149; A. Burda, *Polskie...*, s. 155–156, 159–160, 167–168, 170–172, 202–205, 219–225; F. Siemieński, *Prawo...*, s. 64, 111–112; Z. Jarosz, *Konstytucja...*, s. 68–70, 72–73; S. Zawadzki, *op. cit.*, s. 101–103, 114, 174; J.J. Wiatr, *Spółeczeństwo...*, Warszawa 1979, s. 372–374.

politycznym, nie prawnym⁸⁷, znaczeniu, wykluczone jest stwierdzenie, że władza zwierzchnia może należeć do zbiorowości o zmiennej strukturze klasowej⁸⁸. W przypadku pełnego przeobrażenia narodu polskiego w naród socjalistyczny o jednolitej strukturze klasowej możliwe byłoby mówienie o zjednaniu woli narodu i ludu pracującego⁸⁹. Nie prowadziłyby to jednak do likwidacji narodu jako kategorii politycznej. Dlatego też podmiotem władzy w państwie socjalistycznym dalej pozostawałby lud pracujący, względnie dla określenia podmiotu suwerena można byłoby użyć pojęcia „wspólnota ludowo-narodowa”, co jednak faktycznie podkreśla klasowy, jednolitoludowy charakter podmiotu władzy⁹⁰.

5. Transformacja ustrojowa

Połowa lat 80. XX. przyniosła czynniki umożliwiające dokonanie transformacji ustrojowej w Polsce. Ich wyzwolenie, skanalizowane przede wszystkim w związkach zawodowych, doprowadziło do podjęcia 6 lutego 1989 r. obrad przy Okrągłym Stole. Osiągnięte porozumienie, przede wszystkim w zakresie reform politycznych, zostało urzeczywistnione w następujących po sobie

87 J.J. Wiatr nazywał ten naród politycznym, w odróżnieniu od narodu socjologicznego, określanego tutaj politycznym. Autor ten uważał za „teoretycznie nieuzasadnione” zrównywanie pojęcia „narodu” z „ogółem obywateli”, którą to tendencję przejawiano w niektórych teoriach burżuazyjnych, zob. *idem*, *Spółeczeństwo...*, Warszawa 1979, s. 381–383. Podobnie twierdził Feliks Siemieński, zauważając, że „naród” jako suweren, czyli podmiot pierwotny wobec państwa i prawa, nie może być określany wtórnie poprzez nadanie osobom praw obywatelskich. Prawne pojęcie narodu uważał on za tautologię, a wobec tego za bezużyteczne, zob. *idem*, *Prawo...*, s. 74. Również Andrzej Burda wskazywał na socjologiczne, nie prawne, odniesienie pojęcia narodu, zob. *idem*, *Polskie...*, s. 174. Sylwester Zawadzki uważał natomiast koncepcje zrównujące ogół obywateli z narodem za nie tylko aklasowe, lecz także ahistoryczne. Podkreślał on historyczny i klasowy charakter pojęcia narodu w teorii marksistowskiej, zob. S. Zawadzki, *op. cit.*, s. 111–112.

88 Na zmienność klasową narodu wskazuje S. Zawadzki, *op. cit.*, s. 111–112.

89 Zob. A. Burda, *Polskie...*, s. 173–174; F. Siemieński, *Prawo...*, s. 77–78; S. Zawadzki, *op. cit.*, s. 112; J.J. Wiatr, *Spółeczeństwo...*, Warszawa 1979, s. 406–408. Należy zwrócić uwagę, że zgodnie z założeniami marksizmu idealnym modelem społeczeństwa socjalistycznego jest społeczeństwo bezklasowe, zob. J.J. Wiatr, *Spółeczeństwo...*, Warszawa 1979, s. 267–268.

90 Zob. A. Redelbach, *op. cit.*, s. 9–16; W. Zamkowski, *op. cit.*, s. 38–39.

dwóch nowelizacjach Konstytucji PRL – z kwietnia⁹¹ i grudnia⁹² 1989 r., przedzielonych częściowo wolnymi wyborami do Sejmu oraz w pełni wolnymi wyborami do Senatu⁹³.

Najistotniejszą zmianą z punktu widzenia niniejszych rozważań, dokonaną nowelą grudniową, było przywrócenie zasady suwerenności narodu⁹⁴. Nowela grudniowa usuwała z Konstytucji PRL, nadając jej równocześnie nazwę Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zasadę ludowładztwa, dyktatury proletariatu. Zamiast tego stwierdzała, że w Rzeczypospolitej Polskiej władza zwierzchnia należy do Narodu⁹⁵. Doniosłość zmian wprowadzonych tą nowelą w zakresie ingerencji w podstawowe zasady organizacji i funkcjonowania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, nadania państwu nowej nazwy oraz zmieniienie jego charakteru z państwa socjalistycznego w demokratyczne państwo prawne każą uznać ją nie za zmianę, lecz rewizję Konstytucji PRL⁹⁶.

91 Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 19, poz. 101); dalej: nowela kwietniowa.

92 Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 75, poz. 444); dalej: nowela grudniowa.

93 Zob. W. Skrzydło, *Przemiany polityczno-ustrojowe w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych* [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1996, s. 138–150; A. Czubiński, *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945–1989). Tom VI* [w:] *Dzieje narodu, państwa i kultury*, red. J. Topolski, Poznań 1998, s. 763–829, 855–856; W. Bonusiak, *Historia Polski (1944–1989)*, Rzeszów 2007, s. 317, 319, 327–328 i 345–348; M. Kallas, *Historia ustroju Polski*, Warszawa 2007, s. 285–286; A. Materska-Sosnowska, *Okrągły Stół po dwudziestu latach. Stan dyskusji politycznej*, „Studia Politologiczne” 2009, t. 15, s. 115–119; A. Sokala, *Wybory parlamentarne – czerwiec 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 3, s. 47–59; A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2012*, Kraków 2013, s. 17–49, 84–85

94 Zob. W. Skrzydło, *Przemiany...*, s. 150. Zdaniem Pawła Sarneckiego, pomimo braku wyrażenia w noweli kwietniowej zasady suwerenności narodu, z perspektywy czasu należy uznać, że „samo społeczeństwo [...] wymusiło potraktowanie noweli kwietniowej za wyraz odzyskanej suwerenności narodowej”. Normatywne znaczenie wyborów z czerwca 1989 r. polegało jego zdaniem „w pierwszym rządzie na przywróceniu zasady zwierzchnictwa narodowego jako pierwszej, fundamentalnej zasady konstytucyjnej, uznawanej przez ówczesne naczelne władze państwowe choćby *per facta concludentia*”, P. Sarnecki, *Ustrój polityczny Polski po wejściu w życie ustawy konstytucyjnej z 7 kwietnia 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 3, s. 14–15.

95 Zob. P. Sarnecki, *Konstytucyjne zasady ustroju politycznego*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, P. Tuleja (red.), Warszawa 1995, s. 32–35; W. Skrzydło, *Przemiany...*, s. 150; E. Gdulewicz, M. Granat, W. Skrzydło, *Zasady naczelne Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, W. Skrzydło (red.), Lublin 1996, s. 160–162; J. Cierniewski, *Nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 3, s. 36–38.

96 Zob. A. Bień-Kacała, *Rewizja czy zmiana konstytucji? (Charakter prawny nowelizacji konstytucji z 1989 r.)*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2010, t. 7, s. 99–103. Wiesław Skrzydło uważał ją natomiast za „jakościową zmianę ustroju”, zob. W. Skrzydło, *Przemiany...*, s. 151.

Przywrócona nowelą grudniową do polskiego porządku prawnego zasada suwerenności narodu została następnie przejęta oraz niejako ugruntowana wolą posiadającego w pełni demokratyczną legitymację ustrojodawcy, który na podstawie art. 77 ustawy konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym⁹⁷ uchylił Konstytucję PRL, pozostawiając w mocy m.in. przepisy rozdziału 1, w tym art. 2 ust. 1 stanowiący, iż w Rzeczypospolitej Polskiej władza zwierzchnia należy do Narodu⁹⁸. Z formalnoprawnego punktu widzenia utrzymane w mocy przepisy posiadały taką samą moc prawną, co przepisy Małej konstytucji z 1992 r.⁹⁹

W kontekście zasady suwerenności narodu warto przywołać wypowiedź P. Sarneckiego, który wykluczył możliwość definiowania narodu w ustawie zasadniczej, gdyż wówczas prowadziłyby to do tego, że „suwerenem nie jest Naród, ale ten czynnik, który wydaje konstytucję i który wobec tego może dowolnie ustalać, co to jest »Naród«. Naród byłby zależny od twórcy konstytucji; nie byłby źródłem władzy, ale poddanym czyjejś władzy. Dlatego też postanowienia art. 2 [utrzymanej w mocy – przyp. J.G.] konstytucji nie mają charakteru konstytutywnego, lecz deklaratoryjny. Nie tworzą władzy Narodu, ale ją proklamują jako istniejącą wcześniej od konstytucji”¹⁰⁰. Dalej P. Sarnecki stwierdzał, że „[...] konstytucje nie ograniczają suwerenności Narodu, gdyż – po pierwsze – są one tworzone i zmieniane przez sam Naród [...]. Po drugie – przez zrozumienie, że Naród jako suweren działa nie tylko przez stworzone przez siebie, w drodze konstytucji, państwo. Naród działa przez państwo wówczas, gdy chce decyzjom swym nadać charakter decyzji wiążących, egzekwowanych przymusowo, prawnych”¹⁰¹. Niewątpliwie taki sposób rozumienia pojęcia narodu uznaje pozaprawną istotę suwerena, stanowiącego czynnik pierwotny względem państwa i tworzonego przez nie prawa.

97 Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz. U. Nr 84, poz. 426); dalej: Mała konstytucja z 1992 r.

98 Zob. R. Chruściak, *Mała konstytucja z 1992 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 5, s. 95–96.

99 Zob. M. Kallas, „Mała konstytucja” w praktyce ustrojowej Rzeczypospolitej Polskiej, „Przegląd Sejmowy” 1993, nr 2, s. 39; P. Tuleja, *Źródła polskiego prawa konstytucyjnego* [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. P. Tuleja, Warszawa 1995, s. 19–25.

100 P. Sarnecki, *Konstytucyjne...*, s. 33.

101 *Ibidem*, s. 34.

6. Pojęcie narodu w pracach Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego

Prace nad nową Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej rozpoczęły się w okresie Sejmu ukonstytuowanego w wyniku wyborów z czerwca 1989 r. Wówczas, 7 grudnia 1989 r. Sejm i Senat powołały swoje Komisje Konstytucyjne. Początkowo zamierzano uchwalić nową konstytucję w 200. rocznicę przejścia Konstytucji 3 maja 1791 r., do czego jednak nie doszło. Komisje zakończyły swoje prace odpowiednio w kwietniu i sierpniu 1991 r., żaden z przygotowanych projektów nie stał się jednak przedmiotem debaty w parlamencie z uwagi na powzięcie przez Sejm uchwały o samorozwiązaniu¹⁰².

Nowo obrany parlament formalnie rozpoczął swoje prace wraz z wejściem w życie ustawy konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁰³. Na jej podstawie powołane zostało Zgromadzenia Narodowe jako organ, którego główną kompetencją było uchwalenie Konstytucji¹⁰⁴. Zgodnie z art. 4 ustawy konstytucyjnej z 1992 r. została ponadto utworzona Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego¹⁰⁵ składająca się z 46 posłów wybranych przez Sejm oraz 10 senatorów wybranych przez Senat. Jej podstawowym zadaniem było przygotowanie projektu Konstytucji w formie tekstu jednolitego, opracowanego na podstawie skierowanych do niej przez Zgromadzenie Narodowe projektów konstytucji wniesionych przez uprawnione podmioty.

KKZN ukonstytuowała się 30 października 1992 r.¹⁰⁶. Jej prace sprowadziły się wyłącznie do kwestii organizacyjnych i formalnych z uwagi na rozwiązanie przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Sejmu z dniem 29 maja 1993 r. Ponownie, po wyborach przeprowadzonych 19 września 1993 r., KKZN ukonsty-

102 Zob. K.M. Pospieszalski, Z. Ziemiński, *Konstytucja rocznicowa czy konstytucja wiekopomna?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991, z. 1, s. 19–27; M. Kallas, *Historia...*, s. 308–309; A. Dudek, *op. cit.*, s. 255.

103 Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 67, poz. 336); dalej: ustawa konstytucyjna z 1992 r.

104 Zob. R. Mojak i J. Sobczak, *Zgromadzenie Narodowe [w:] Prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1996, s. 303–305; R. Mojak, *Geneza, prawnoustrojowe zasady i prawne procedury tworzenia i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. 40, s. 119.

105 Dalej: KKZN.

106 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 1 (1993), s. 9–10.

tuowała się 9 listopada 1993 r. Podstawę jej prac stanowiło łącznie siedem projektów Konstytucji wniesionych zgodnie z ustawą konstytucyjną z 1992 r.¹⁰⁷. Były to projekty konstytucji: uchwalony przez Komisję Konstytucyjną Senatu I kadencji¹⁰⁸; podpisany przez członków Klubu Parlamentarnego Sojuszu Lewicy Demokratycznej¹⁰⁹; podpisany przez członków Klubu Parlamentarnego Unii Demokratycznej¹¹⁰; podpisany przede wszystkim przez członków Klubu Parlamentarnego Polskiego Stronnictwa Ludowego oraz Koła Parlamentarnego Unii Pracy¹¹¹; podpisany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Wałęsę¹¹²; podpisany przez członków Klubu Parlamentarnego Konfederacji Polski Niepodległej¹¹³; Obywatelski Projekt Konstytucji opracowany przez Społeczną Komisję Konstytucyjną działającą pod auspicjami NSZZ „Solidarność”¹¹⁴.

Wszystkie te projekty wyrażały zasadę suwerenności narodu, używając przy tym różnej formy. Wskazywały one, że władza „pochodzi od” (projekty: senacki, UD, PSL) albo „należy do” (projekty: SLD, prezydencki, obywatelski) albo też że władza zarówno „pochodzi od”, jak i „należy do” (projekt KPN). W zakresie określenia władzy projekty także przyjmowały odmienną redakcję. Wskazywano na „wszelką władzę” (projekt senacki), „władzę” (projekty: SLD, UD, PSL, KPN) albo „władzę zwierzchnią” (projekty: prezydencki, obywatelski). Ponadto dwa projekty zawierały niejako definicję narodu, określając go jako mianem „wspólnoty obywateli polskich” (projekt senacki) albo „ogółu obywateli” (projekt KPN). Natomiast projekt prezydencki wydawał się uznawać za suwerena „ogół obywateli”, który tworzy „Naród”.

Na występujące w tym zakresie rozbieżności zwrócił uwagę, zabierający głos w charakterze eksperta, K. Działocha podczas 5. posiedzenia Podkomisji Podstaw Ustroju Politycznego i Społeczno-Gospodarczego 28 czerwca 1994 r.¹¹⁵. Jego zdaniem użyte w projektach pojęcie narodu stanowiło kategorię polityczną, w związku z czym jest ono „tożsame z pojęciem ogółu obywateli czy

107 Zob. R. Chruściak, *Informacja o projektach nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Biuletyn KKZN”, nr 6 (1994), s. 56–57; „Biuletyn KKZN”, nr 7 (1994), s. 9–10; „Biuletyn KKZN”, nr 8 (1994), s. 4; „Biuletyn KKZN”, nr 9 (1995), s. 4–6.

108 Zob. „Biuletyn KKZN”, Projekty konstytucji (1993), s. 3–22; dalej: projekt senacki.

109 Zob. *ibidem*, s. 23–40; dalej: projekt SLD.

110 Zob. *ibidem*, s. 41–52; dalej: projekt UD.

111 Zob. *ibidem*, s. 53–67; dalej: projekt PSL.

112 Zob. *ibidem*, s. 68–80; dalej: projekt prezydencki.

113 Zob. *ibidem*, s. 81–97; dalej: projekt KPN.

114 Zob. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Projekt obywateli NSZZ „Solidarność”*, Warszawa–Gdańsk 1994; dalej: projekt obywatelski.

115 Dalej: Podkomisja Podstaw Ustroju.

wspólnoty obywateli”. Wskazał on jednak na występujący w tym rozumowaniu błąd logiczny, który wynika z okoliczności, że „naród jako podmiot władzy zwierzchniej nie powinien być definiowany decyzją ustawodawcy”. Według niego zagadnienie to miało jednak bardziej teoretyczny niż praktyczny charakter¹¹⁶.

Innego zdania był drugi z ekspertów, P. Sarnecki, który uważał, że użycie przy wyrażaniu zasady suwerenności narodu danej formuły wywołuje „określone konsekwencje”¹¹⁷.

Piotr Winczorek, zabierający głos jako trzeci ekspert, uważał, że rozbieżności występujące w zakresie definiowania pojęcia narodu nie dotyczą tego, że „chodzi o naród w sensie politycznym, a nie etnicznym. Na pewno nie chodzi o naród jako grupę krwi [...]”¹¹⁸. Z tym stwierdzeniem nie zgodził się poseł Tadeusz Mazowiecki, który uważał, że użycie ogólnie pojęcia „naród” nie wyklucza możliwości jego interpretacji w kategoriach etnicznych, np. w sposób wykluczający z niego mniejszości narodowe lub w inny jeszcze sposób¹¹⁹.

Dwoistość języka polskiego w odniesieniu do tego pojęcia uznał P. Winczorek, czego jego zdaniem można by uniknąć, określając podmiot suwerena jako np. „ogół obywateli”. Niemniej jednak wskazał on na określanie wówczas podmiotu zbiorowego przez ustawodawcę zwykłego, który rozstrzyga w zakresie, kto jest obywatelem. Taka definicja rodziłaby również, jego zdaniem, problem w zakresie uznania praw politycznych stałych mieszkańców państwa niebędących jego obywatelami¹²⁰. P. Sarnecki wskazał natomiast na ubóstwo języka polskiego w tym zakresie, podkreślając, że przy konstruowaniu przepisów Konstytucji, „musimy pamiętać, że chodzi o naród w sensie politycznym, a nie w sensie prawnym. Ogół obywateli jest pojęciem prawnym”¹²¹. Zdaniem K. Działochy najistotniejsze było, aby przy określaniu podmiotu władzy zwierzchniej nie określić narodu przymiotnikiem „polski”, gdyż wówczas wskazywałoby to na jego etniczne rozumienie. Znowuż w przypadku uznania narodu za ogół obywateli, „to kwestią najważniejszą jest, aby nie pozbawiać praw politycznych – bez wyraźnej przyczyny – tych, którzy nie są obywatelami polskimi, a mają prawo zamieszkiwania na terytorium Polski”¹²².

116 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 8 (1994), s. 52.

117 *Ibidem*, s. 51.

118 *Ibidem*, s. 55.

119 Zob. *ibidem*, s. 57.

120 Zob. *ibidem*, s. 57–58.

121 *Ibidem*, s. 58.

122 „Biuletyn KKZN”, nr 8 (1994), s. 59.

Zdaniem Stanisława Gebethnera zagadnienie nieobywateli zamieszkujących w Polsce jest nieistotne w zakresie określenia zasady suwerenności narodu. Uznał on równocześnie naród za istotę polityczną. Poseł Ryszard Bugaj zauważył natomiast, że próba definiowania pojęcia narodu poprzez formułę „wspólnota obywateli” „może powodować podejrzenia ze strony np. mniejszości narodowych”. Zagadnienie obywatelstwa także należy do ustawodawstwa zwykłego¹²³.

Senator Krzysztof Kozłowski zwracał uwagę na zabarwienie pojęcia narodu zagadnieniem narodowości w rozumieniu etnicznym w zakresie języka i tradycji czy nawet domniemanych więzów krwi. Dlatego uważał on za konieczne dopełnienie pojęcia narodu poprzez jego zdefiniowanie jako „wspólnotę obywateli”¹²⁴. P. Winczorek uważał natomiast pojęcie narodu za kategorię polityczną, równocześnie podkreślając istotność wykładni tego pojęcia dokonanej przez Sejm podczas prac nad Konstytucją¹²⁵.

Z uwagi na rozbieżności w dyskusji na temat definiowania pojęcia narodu K. Działocha zwrócił się z prośbą o wyjaśnienie, „co to znaczy naród w zaznaczeniu politycznym, jeżeli odrzucamy prawne pojęcia narodu rozumianego jako ogół obywateli”¹²⁶.

S. Gebethner uważał, że wynika z tego wykluczenie etnicznego rozumienia tego pojęcia. Równocześnie stwierdził on, że jego zdaniem „nie ma istotnej różnicy w politycznym i prawnym rozumieniu pojęcia narodu. Wspólnota polityczna jest to wspólnota poddana określonej władzy”¹²⁷.

Szerzej w tej kwestii wypowiedział się natomiast P. Sarnecki, który wskazał: „Z istoty kwestii wynika, że naród w znaczeniu politycznym – czy właściwie socjologiczno-politycznym – nie jest definiowany. Pojęcie to definiują inne nauki niż prawne. Chodzi bowiem o pewną wspólnotę historyczną, zbiorowość, która w dzisiejszym stanie stosunków międzynarodowych ma uznane prawo do suwerennego bytu. Ma również swoje interesy krótkoterminowe i perspektywiczne. Ta właśnie zbiorowość zostaje obdarzona atrybutem suwerenności w tym znaczeniu, że jej interesy musi realizować państwo tego narodu”¹²⁸. Ponadto dodał: „Pragnę zwrócić uwagę, iż nie jest to jedyny przypadek, kiedy

123 Zob. „Biuletyn KKZ”, nr 8 (1994), s. 60.

124 *Ibidem*, s. 60.

125 Zob. *ibidem*, s. 61.

126 *Ibidem*, s. 61.

127 *Ibidem*.

128 *Ibidem*, s. 61–62.

prawo sięga do pojęć i konstrukcji socjologicznych i nadaje im pewien status prawny. W tym przypadku sięga się do pojęcia narodu i do statusu suwerena w państwie. Można więc powiedzieć tak, że konstytucja musi się gdzieś zacząć. Zaczyna się wówczas, gdy sięga po pewne byty pozaprawne¹²⁹.

K. Działocha był natomiast zdania, że najważniejsze jest, aby nie posłużyć się etnicznym rozumieniem pojęcia narodu. Równocześnie opowiedział się on za prawnym jego rozumieniem, które wydawał się podzielać również P. Winczorek¹³⁰. Ten sposób rozumienia pojęcia narodu wsparł również Lech Falandysz, który uważał, że należy odrzucić „historyczne czy sentymentalne” rozumienie tego pojęcia, które można ewentualnie zawrzeć w preambule¹³¹.

Powyższe poglądy wydawały się być wypowiedzane na gruncie nierozróżnienia kwestii posiadania praw i ich wykonywania, na co zwrócił uwagę P. Sarnecki, który zaznaczył: „To, że podmiotem suwerenności uznamy naród, nie musi nam zakazywać stosowania później innych określeń dla czynnika, który wykonuje suwerenność. Małoletni, choć mają obywatelstwo, to nie wykonują praw publicznych. Na pewno jednak w ich interesie leży pomyślny rozwój społeczności narodowej, w tym sensie są oni podmiotem suwerenności. Mówię o tym dlatego, aby wśród członków podkomisji nie powstało wrażenie, że jak będziemy operować pojęciem suwerenności narodu, będzie to w sprzeczności z przyznaniem praw politycznych – realizujących ową suwerenność – tylko obywatelom. Takiej sprzeczności nie ma. Obywatele działają za naród i choć jest to konstrukcja trochę metafizyczna, nie przeszkadza ona temu, że naród – jako byt socjologiczny – pozostaje suwerenem, w tym sensie, że obywatele muszą się troszczyć o interesy narodu, tak jak je odczytują”¹³².

Ostatecznie podkomisja zdecydowała o przyjęciu przez aklamację formuły w następującym brzmieniu: „Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do ogółu obywateli tworzących Naród”¹³³.

Prace nad zasadami ustroju były kontynuowane podczas 12. posiedzenia Podkomisji Podstaw Ustroju 16 grudnia 1994 r. Obrady rozpoczęły się od powrótowania do zgłoszonej na 11. posiedzeniu Podkomisji 11 grudnia 1994 r.¹³⁴ propozycji dodania do opracowywanego katalogu przepisu identycznego z art. 2 projekt

129 „Biuletyn KKZN”, nr 8 (1994), s. 62.

130 Zob. *ibidem*, s. 62.

131 Zob. *ibidem*.

132 *Ibidem*, s. 63.

133 *Ibidem*.

134 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 11 (1995), s. 116–117.

obywatelskiego, określającego cele Rzeczypospolitej¹³⁵. Użyta w tym przepisie formuła wskazująca, iż „Rzeczpospolita [...] strzeże [...] dziedzictwa kultury i języka Narodu [...]” stanowiła podstawę do wystąpienia przez P. Winczorka z postulatem o potrzebie ujednoczenia sposobu rozumienia pojęcia narodu w przygotowywanych przez podkomisję przepisach. Jego zdaniem projekt obywatelski przyjmował rozumienie tego pojęcia jako wspólnotę etniczną, w odróżnieniu od przyjętego przez podkomisję sposobu jego rozumienia „w sensie politycznym, jako ogół obywateli”¹³⁶. Senator Alicja Grześkowiak popierająca projekt obywatelski uważała, że użyte w nim pojęcie „narodu” oznaczało wspólnotę polityczną obywateli posiadającą własną kulturę i język, podkreślając, że „może to być wieloetniczna wspólnota obywateli”¹³⁷. W odniesieniu do pojawiających się w trakcie dyskusji wątpliwości odnośnie do słuszności wskazania na język narodu, jako mogący prowadzić do dyskryminacji języków mniejszości narodowych, senator Alicja Grześkowiak podkreśliła, że wprowadzenie proponowanego przepisu do projektu regulacji opracowywanej przez podkomisję nie rodzi wątpliwości co do znaczenia pojęcia narodu, gdyż przepis określający zasadę suwerenności narodu konstruuje równocześnie definicję legalną tego pojęcia¹³⁸.

Podczas swojego 17. posiedzenia 8 lutego 1995 r. KKZN przeszła do rozpatrzenia pozycji zawarcia w projekcie Konstytucji przepisu stanowiącego: „Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do ogółu obywateli – tworzących Naród, który sprawuje ją przez swoich demokratycznie wybranych przedstawicieli lub bezpośrednio”¹³⁹.

W kontekście redakcji tego przepisu poseł Leszek Moczulski zapytał: „Czy władza pochodzi od ogółu obywateli, czy od narodu?” Wskazał on, że różnienie to jest niezwykle istotne z punktu widzenia tego, co wysuwa się na pierwszy plan, „czy naród, rozumiany jako ogół obywateli, czy też ogół obywateli rozumiany jako naród”. Jego zdaniem władza pochodzi od „narodu, tzn. od szczególnej wspólnoty, a nie od ogółu, czyli zbiorowości, być może przypadkowej”. Poseł L. Moczulski dalej dodał, że jego zdaniem ogół obywateli, stanowiąc naród polityczny, posiada odrębną tożsamość jako wspólnota¹⁴⁰.

135 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 11 (1995), s. 153.

136 *Ibidem*, s. 153.

137 *Ibidem*, s. 154.

138 Zob. *ibidem*, s. 155.

139 „Biuletyn KKZN”, nr 13 (1995), s. 34.

140 Zob. *ibidem*.

Problem definicji pojęcia narodu podjęła także senator A. Grześkowiak, która wskazała, że „projekt senacki proponuje polityczną definicję narodu, co powinno odsunąć wszelkie zarzuty o nierównoprawnym traktowaniu obywateli polskich niebędących narodowości polskiej. Polityczna definicja narodu wyjaśnia, że jest to wspólnota obywateli polskich”¹⁴¹. Senator Henryk Rot definiował naród jako wspólnotę obywateli zamieszkujących określony kawałek kuli ziemskiej. Równocześnie postulował on porzucenie na ogólnych definicjach, gdyż w innej sytuacji może to doprowadzić do potrzeby rozstrzygnięcia o tym, „czy przedstawiciele mniejszości narodowych są obywatelami i członkami narodu”¹⁴².

P. Winczorek stwierdził, że większa część doktryny prawa konstytucyjnego przyjmuje, że naród oznacza ogół obywateli. Niemniej jednak w związku z występującymi w Polsce tendencjami nacjonalistycznymi – utożsamiającymi naród ze wspólnotą etniczną – jednoznaczne wyrażenie w ustawie zasadniczej definicji narodu stanowiłoby zabezpieczenie przed niebezpieczeństwami płynącymi z tych tendencji, a także korespondowałoby z uznaniem Rzeczypospolitej za dobro wspólne wszystkich obywateli¹⁴³.

Do zagadnienia zawarcia w Konstytucji definicji pojęcia narodu odniósł się poseł Jerzy Ciemniewski na 21. posiedzeniu Podkomisji Redakcyjnej, Zagadnień Ogólnych i Przepisów Wprowadzających Konstytucję¹⁴⁴ 12 sierpnia 1996 r. Zwrócił się on wówczas z pytaniem, czy w przepisie wyrażającym zasadę suwerenności narodu „konieczne jest określenie stwierdzające, że naród to ogół obywateli”. W jego opinii nie budziło wątpliwości „polityczne, a nie etniczne rozumienie pojęcia narodu”. Dodał on, że „chyba nie ma konstytucji, która posługuje się pojęciem narodu, definiuje naród w sensie etnicznym, a nie w sensie politycznym. Proponuję więc formułę: «W Rzeczypospolitej Polskiej władza zwierzchnia należy do Narodu (...)» i dalej jak w art. 4”¹⁴⁵.

Twierdzenia te poparł ekspert Maciej Zieliński, który wskazał, że „niektóre złożone projekty zawierają definicję narodu, niekiedy nawet w formie odrębnego przepisu. Przeważa jednak pogląd, że definiowanie narodu w konstytucji nie jest potrzebne”¹⁴⁶. Tego zdania co J. Ciemniewski był również

141 „Biuletyn KKZN”, nr 13 (1995), s. 36

142 *Ibidem*, s. 38

143 Zob. *ibidem*, s. 39.

144 Dalej: Podkomisja Redakcyjna.

145 „Biuletyn KKZN”, nr 37 (1997), s. 47.

146 *Ibidem*, s. 47.

senator Jerzy Madej, który zauważył, że „według klasycznej formuły konstytucji USA władzę sprawuje naród”¹⁴⁷. Ekspert KKZN Maria Kruk-Jarosz uznała pojęcie narodu za „pojęcie polityczne”, ukształtowane jako takie w XVIII i XIX w. Równocześnie podkreśliła, że „ogół obywateli i naród to w wcale nie jest to samo”, co ma znaczenie w kwestii możliwości wprowadzania wyłączeń w zakresie praw wyborczych¹⁴⁸.

Podkomisja Redakcyjna stwierdziła jednak, że propozycja posła J. Ciemniewskiego posiada charakter merytoryczny, przez co wskazała na swoją niewłaściwość do jej rozpatrzenia, równocześnie postanawiając o jej przedstawieniu KKZN wraz ze sprawozdaniem podkomisji¹⁴⁹.

Sprawozdanie to zostało przedstawione przez posła Janusza Szymańskiego na 76. posiedzeniu KKZN 17 września 1996 r. Wskazał on wówczas na przyjętą w projekcie konwencję zapisu wyrazu „naród”, stwierdzając: „Jeżeli chodzi o pojęcie «naród», to w przypadku, gdy chodzi o ogół obywateli proponujemy pisownię dużą literą. W pozostałych przypadkach proponujemy pisownię z małej litery”¹⁵⁰. Podczas tego posiedzenia swoją poprawkę zaprezentował poseł J. Ciemniewski, powtarzając wątpliwość w zakresie zasadności definiowania pojęcia narodu jako „ogółu obywateli”. Ponadto wystąpił on przeciwko operacjonalizowaniu władzy narodu poprzez organy ją wykonujące i wnosił o ukształtowanie odpowiedniego przepisu jako: „Władza zwierzchnia należy do Narodu”¹⁵¹.

Poprawkę tę poparł poseł Jerzy Gwiżdż, stwierdzając, że jego zdaniem „o narodzie należy mówić w znaczeniu politycznym, czyli jako o pewnym abstrakcyjnym bycie uosabiającym suwerena. Formuła odnosząca się do obywateli oznaczać będzie odnoszenie się do konkretnych osób. Może to wywołać np. problem mniejszości narodowych”¹⁵². Poseł Wit Majewski odmiennie optował za powinnością zachowania formuły określającej naród jako ogół obywateli, gdyż interpretacje pojęcia „naród” mogą być bardzo różne, w tym takie, które stawiają część obywateli poza narodem¹⁵³. Istotne znaczenie proponowanej zmianie przypisywał poseł Stanisław Rogowski, uznając ją

147 „Biuletyn KKZN”, nr 37 (1997), s. 47.

148 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 37 (1997), s. 47.

149 Zob. *ibidem*.

150 „Biuletyn KKZN”, nr 39 (1997), s. 4.

151 *Ibidem*, s. 13.

152 *Ibidem*.

153 Zob. *ibidem*.

za zmianę merytoryczną, a nie jedynie formalną¹⁵⁴. J. Szymański natomiast zauważał, że KKZN powinna poprawić ewentualną wadliwość omawianego przepisu. Wskazał on również, że naród „jest kategorią konstytucyjną, a nie polityczną. Zasada suwerenności narodu pozwala twierdzić, iż mamy do czynienia z kategorią konstytucyjną”¹⁵⁵.

Do proponowanej zmiany przychylił się poseł T. Mazowiecki, składając równocześnie propozycję nadania odpowiedniemu przepisowi brzmienia: „Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu”, która to formuła w jego opinii stanowi „właściwe położenie akcentu na kwestię władzy zwierzchniej”¹⁵⁶. Ostatecznie w głosowaniu nad brzmieniem odpowiedniego przepisu to właśnie ta formuła uzyskała poparcie KKZN¹⁵⁷.

Zagadnienie rozumienia pojęcia narodu pojawiło się ponownie podczas 82. posiedzenia KKZN 29 października 1996 r., podczas którego omawiano m.in. propozycję zmiany redakcji przepisu dotyczącego zasad i procedury wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej. Propozycja Podkomisji Redakcyjnej zakładała zmianę polegającą m.in. na usunięciu formuły wskazującej na wybór Prezydenta przez naród¹⁵⁸. W trakcie dyskusji nad powodami tego zabiegu powróciło zagadnienie wątpliwości w zakresie dookreślonego znaczenia pojęcia narodu w doktrynie¹⁵⁹.

Na różnorodność konsekwencji użycia pojęcia narodu i formuły „narodu jako ogółu obywateli” wskazała poseł Hanna Suchocka. Stwierdziła ona, że „pojęcie narodu jest stosowane w rozumieniu politycznym i rozumieniu abstrakcyjnym. Natomiast przyjęcie określenia narodu jako ogółu obywateli oznacza wejście w zupełnie inną kategorię. Jest bowiem tak, że pojęcie ogółu obywateli musi być określone przez kogoś, kto określa – kto jest obywatelem, czyli przez naród w sensie politycznym. Tak więc w grę wchodzi dwie różne kategorie. Dlatego też opowiadam się za tym, aby w art. 4 nie określać, że suwerenem jest naród jako ogół obywateli. Opowiadam się za określeniem narodu w sensie politycznym, czyli tak jak naród określa się tradycyjnie i historycznie w konstytucjonalizmie. Jeżeli przyjmujemy definicję narodu jako ogółu obywateli, to popadniemy w pułapkę definiowania narodu poprzez

154 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 39 (1997), s. 14.

155 *Ibidem*.

156 „Biuletyn KKZN”, nr 39 (1997), s. 14

157 Zob. *ibidem*.

158 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 40 (1997), s. 70.

159 Zob. *ibidem*, s. 71–72.

obywateli. Tymczasem to naród musi zdecydować, kto jest obywatelem. Kto jest obywatelem, określa konkretne prawo pozytywne¹⁶⁰.

P. Winczorek podniósł, że zagadnienie określenia znaczenia pojęcia narodu było podejmowane już wielokrotnie i w jego opinii polityczne znaczenie narodu definiuje go w ten sposób, że „należą do niego wszyscy obywatele”¹⁶¹. Senator Piotr Andrzejewski natomiast postrzegał naród jako „ogół obywateli, ale połączony poczuciem języka, tożsamością kulturową i historyczną”. Ponadto podkreślał on, że z zawarcia w przysiędze Prezydenta zobowiązania do strzeżenia godności narodu wynika jego zobowiązanie do strzeżenia „pewnej ciągłości historycznej i tożsamości narodu”, jak również „kontynuowania jego tradycji historycznych, języka i obyczajów”¹⁶². Definicję tę poseł Zygmunt Cybulski uznał za mającą etniczny charakter, jako odwołującą się do kategorii etnicznych: języka i kultury. Opowiadał się więc za użyciem pojęcia „ogół obywateli”¹⁶³. Z tym poglądem nie zgodziła się poseł Irena Lipowicz, podzielając pogląd wyrażony przez poseł H. Suchocką, iż pojęcie narodu jest ugruntowane w teorii prawa konstytucyjnego. Jej zdaniem brak jest możliwości przyjęcia etnicznego rozumienia tego pojęcia, gdyż projekt nie wyłącza żadnych kategorii obywateli z pojęcia narodu, nie odwołuje się też do pojęcia „ziemi i krwi”¹⁶⁴.

Istotny głos w tej dyskusji zabrał również P. Sarnecki, który zauważył, że definiowanie narodu w sensie etycznym prowadziłoby do przekreślenia zasady suwerenności narodu, gdyż w tym przypadku twórca konstytucji określałby zakres tego pojęcia, co stanowi „błędne koło – sofizmat”. Jak dodał, „dlatego też w tekstach konstytucji nie definiuje się narodu. Przy stosowaniu pojęcia narodu w sensie politycznym następuje wyjście poza konstrukty prawne”. Z tego też powodu nie jest możliwe zdefiniowanie narodu stanowiącego byt pozaprawny¹⁶⁵.

Ostatecznie na podstawie tej dyskusji KKZSN zdecydowała o użyciu formuły, iż Prezydent Rzeczypospolitej jest wybierany przez Naród¹⁶⁶.

Omawiane tutaj zagadnienie definiowania pojęcia narodu oraz użycia go w tekście projektu przygotowywanego przez KKZSN pojawiło się również

160 „Biuletyn KKZSN”, nr 40 (1997), s. 72.

161 *Ibidem*.

162 „Biuletyn KKZSN”, nr 40 (1997), s. 73.

163 *Ibidem*.

164 *Ibidem*.

165 Zob. *ibidem*, s. 74.

166 Zob. *ibidem*.

podczas prac nad preambułą, w trakcie których punktem spornym była kwestia zamieszczenia w niej uroczystej formuły wskazującej na „Naród Polski”. Projekt preambuły stanowiącej podstawę do opracowania jej ostatecznej formy zgłosił pod obrady KKZN poseł T. Mazowiecki, który do określenia podmiotu ustrojodawcy posłużył się formułą „my, obywatele polscy”¹⁶⁷. Projekt ten uzyskał poparcie KKZN i został ujęty w jednolitym projekcie konstytucji wniesionym przez KKZN na drugie czytanie w Zgromadzeniu Narodowym¹⁶⁸. Członkowie KKZN popierający projekt obywatelski, projekt senacki oraz projekt KPN jednoznacznie żądali w trakcie prac w KKZN oraz podczas debaty w Zgromadzeniu Narodowym zamieszczenia w preambule formuły wskazującej na „Naród Polski”, co stanowiło jeden z warunków możliwości rozmawiania o kompromisie w zakresie poparcia tego projektu przez te środowiska. Wątpliwości związane z zagadnieniem użycia tego pojęcia w preambule dotyczyły natomiast tego, czy nie prowadzi ono do wykluczenia mniejszości narodowych ze wspólnoty politycznej¹⁶⁹. Na tej podstawie poseł T. Mazowiecki zdecydował o zgłoszeniu całościowej poprawki, w której formuła „my, obywatele polscy” została zastąpiona formułą „my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”. Zdaniem posła T. Mazowieckiego miało to stanowić wyjście naprzeciw „argumentom, jakie padały w Zgromadzeniu Narodowym”¹⁷⁰. Ostatecznie to ten projekt preambuły zyskał poparcie większości KKZN i został rekomendowany do przyjęcia przez Zgromadzenie Narodowe podczas drugiego czytania¹⁷¹.

Mając na uwadze powyższe, należy stwierdzić, że w trakcie prac KKZN nad Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej pojęcie narodu rozumiane było jako kategoria polityczna. Jednoznacznie wykluczano etniczne pojmowanie tego pojęcia, prowadzące do wykluczenia z jego zakresu obywateli polskich, którzy nie przejawiają określonych cech o charakterze etnicznym, takich jak język czy kultura. W celu zagwarantowania braku możliwości wykluczenia ze wspólnoty narodowej członków mniejszości narodowych lub innych kategorii obywateli podnoszono postulat określenia pojęcia narodu jako „ogół obywateli” lub „wspólnota obywateli”, a nawet wskazywano na pożądany zabieg

167 „Biuletyn KKZN”, nr 39 (1997), s. 5–6; „Biuletyn KKZN”, nr 42 (1997), s. 40.

168 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 42 (1997), s. 52.

169 Zob. „Biuletyn KKZN”, nr 42 (1997), s. 40–46, 50–52; „Biuletyn KKZN”, nr 43 (1997), s. 99–112; „Biuletyn KKZN”, nr 45 (1997), s. 90–92, 95–98.

170 „Biuletyn KKZN”, nr 45 (1997), s. 90.

171 Zob. *ibidem*, s. 97–98.

określenia podmiotu suwerenności jako „ogół obywateli”. Pojawiały się również głosy przeciwnie, które to właśnie w użyciu formuły „ogółu obywateli” upatrywały zagrożenie w postaci możliwości wykluczenia z możliwości wykonywania praw politycznych mniejszości narodowych. Wydaje się, że spór w zakresie sposobu określenia podmiotu suwerenności został przesądzony na rzecz rozumienia pojęcia narodu jako abstrakcyjnego podmiotu zbiorowego, odrębnego od sumy składających się na niego jednostek, stanowiącego historycznie ukształtowaną wspólnotę polityczną, o własnej tożsamości. Pojęcie to, określając podmiot suwerena, wskazuje na kategorię pozaprawną, pierwotną wobec państwa oraz stanowionego przez nie prawa. Mając na uwadze powyższe, pojęcie to nie podlega definiowaniu przez prawo pozytywne. Wyrażane także w późniejszym czasie poglądy, że do narodu „należą wszyscy obywatele”, nie jest sprzeczne z politycznym rozumieniem tego pojęcia, gdyż niewątpliwie w zakres pojęcia narodu wchodzi również wszyscy obywatele, równocześnie nie wyczerpują oni ani jego zakresu podmiotowego, ani nie nadają temu pojęciu charakteru umożliwiającego jego podział na składające się na niego jednostki, nie przekreślają więc jego abstrakcyjnej natury.

Podobnie należy postrzegać użytą w preambule do Konstytucji formułę „my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”. Nie stanowi ona definicji narodu z uwagi na charakter preambuły, wskazującej na fikcję stanowienia przez „Naród Polski” Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W imieniu „Narodu Polskiego”, będącego kategorią polityczną, ukształtowaną historycznie wspólnotą, działającą ówczesznie żyjący „obywatele Rzeczypospolitej”, wykonujący w ten sposób jego prawa suwerenne. Jest to formuła podobna do użytej w Konstytucji marcowej, jednakże w tym przypadku jest ona o tyle bardziej prawidłowa, że prawa suwerenne wykonują jednostki składające się na „Naród Polski”. Ponadto w przypadku Konstytucji jej przyjęcie uzależnione było od uzyskania przez nią poparcia w referendum, podczas gdy takiej procedury nie zastosowano przy uchwalaniu Konstytucji marcowej. Sama odmienność pojęć „Naród Polski” i „Naród” wydaje się nie mieć materialnego znaczenia. Oba wskazują na naród w znaczeniu politycznym, aczkolwiek formuła z preambuły podkreśla historyczny charakter wspólnoty narodowej, zakładający ciągłość pokoleń ponad 1000-letniej historii tego narodu. Formuła ta stanowi uroczyste określenie narodu, narodu polskiego, którego państwem, państwem polskim, są kolejne wcielenia Rzeczypospolitej.

7. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza sposobu rozumienia pojęcia narodu w konstytucjonalizmie Polski najnowszej lat 1918–1997 pozwala na wyciągnięcie ogólnego wniosku, że rozumienie tego pojęcia jako kategorii politycznej, historycznie ukształtowanej wspólnoty, bytu zbiorowego o abstrakcyjnym charakterze, przyjęte już w pierwszych latach po odrodzeniu państwa polskiego, zachowało swoją aktualność przez cały okres zmierzający do ostatecznego określenia ustroju Trzeciej Rzeczypospolitej w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. Przejawiające się w doktrynie poglądy zrównujące pojęcie narodu z „ogółem obywateli” zakładały niezasadność posługiwania się pojęciami abstrakcyjnymi niedającymi się sprowadzić do sumy składających się na nie podmiotów. Zawierały one w sobie błąd logiczny, polegający na definiowaniu przez byt wtórny bytu wobec niego pierwotnego. W sposób jaskrawy przejawiało się to na gruncie Konstytucji marcowej, stanowiącej pierwszą pełną konstytucję narodu polskiego po odrodzeniu państwa w 1918 r. Skoro naród ten pozostawał do tego momentu w niewoli państw zaborczych, które dokonały ostatecznego rozbioru Pierwszej Rzeczypospolitej w 1795 r., a przez ten okres nie istniało obywatelstwo polskie, to w jaki sposób ogół obywateli mógł tworzyć suwerena sprawującego władzę w odrodzonym państwie polskim? Koncepcje niemieckie, faktycznie uznające istnienie narodu, o ile istnieje organ państwa wyrażający jego wolę¹⁷², nie zostały przyjęte jako podstawa teoretyczna Konstytucji marcowej, która bazowała na wychodzących z odmiennych założeń koncepcji francuskich. Warto ponadto wskazać, że nawet w okresie Polski Ludowej, kiedy to od chwili wejścia w życie Konstytucji PRL ustrój państwa został w pełni oparty na zasadzie ludowładztwa, zgodnie z którą za suwerena uznaje się lud pracujący miast i wsi, podkreślano pozaprawny charakter pojęcia narodu, zdążając równocześnie do jego klasowej przebudowy w kierunku likwidacji klas „wyzyskujących cudzą pracę” – obszarników i kapitalistów. Państwo socjalistyczne w swojej ostatecznej formie miało przyjąć kształt państwa ogólnonarodowego, w którym faktycznie nastąpiłoby zjednanie podmiotu praw suwerennych z narodem – narodem socjalistycznym.

Uznanie narodu za kategorię pozaprawną, niedającą się sprowadzić do sumy tworzących je podmiotów, niesie za sobą szereg konsekwencji.

172 Zob. wypowiedź senatora K. Działochy podczas 33. posiedzenia Podkomisji Redakcyjnej 6 listopada 1996 r., „Biuletyn KKZN”, nr 40 (1997), s. 169.

Z punktu widzenia prawidłowego funkcjonowania ustroju państwa niewątpliwie należy uznać, że najistotniejsze jest to, że naczelne konstytucyjne organy państwa sprawujące władzę w zakresie ustawodawstwa, egzekutywy oraz sądownictwa zobowiązane są do działania w interesie narodu. Szczególnego znaczenia nabiera w tym przypadku uznanie posłów i senatorów, wykonujących swoje funkcje w zakresie władzy ustawodawczej, stanowiąc prawo powszechnie obowiązujące, za przedstawicieli narodu. Ten niezwykle status posłów i senatorów nie tyle stanowi o ich wyjątkowej pozycji ustrojowej, ile zobowiązuje ich do kierowaniu się w swoim działaniu interesem narodu, narodu będącego historycznie ukształtowaną wspólnotą, na którą składają się nie tylko jednostki żyjące obecnie, lecz także ci, co już umarli, i ci, co się dopiero urodzą. Sprawujący swoje polityczne funkcje przedstawiciele narodu powinni pamiętać o tym obowiązku, odwołując się do „woli suwerena”.

Jan Gałka

Bibliografia

Akty prawne

- Dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa z dnia 22 listopada 1918 r. o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej (Dz. Pr. Nr 17, poz. 41).
- Uchwała Sejmu z dnia 20 lutego 1919 r. o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa (Dz. Pr. P. P. Nr 19, poz. 226).
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267).
- Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. Nr 30, poz. 227).
- Ustawa konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 18, poz. 71).
- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 232).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 19, poz. 101).
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 75, poz. 444)

- Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 67, poz. 336).
- Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz. U. Nr 84, poz. 426).
- Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Piśmiennictwo

- AJNENKIEL A., *Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926*, Warszawa 1978.
- AJNENKIEL A., *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. I. Zarys stosunków politycznych [w:] Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- AJNENKIEL A., *Polska po przewrocie majowym: Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1980.
- AJNENKIEL A., *Polskie konstytucje*, Warszawa 1991.
- AJNENKIEL A., *Sejmy i konstytucje w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1968.
- BARDACH J., LEŚNODORSKI B., PIETRZAK M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.
- BIEŃ-KACAŁA A., *Rewizja czy zmiana konstytucji? (Charakter prawny nowelizacji konstytucji z 1989 r.)*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2010, t. 7.
- BOBRZYŃSKI M., *Szkice i studia historyczne. Tom drugi*, Kraków 1922.
- BONUSIAK W., *Historia Polski (1944–1989)*, Rzeszów 2007.
- BRAUN J., *Kilka myśli o Konstytucji kwietniowej*, Warszawa 1937.
- BURDA A., *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. II. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego i Manifest Lipcowy [w:] Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- BURDA A., *Odbudowa państwowości polskiej: zasady prawne nowego ustroju. III. Podstawy prawne systemu organów państwowych w okresie Krajowej Rady Narodowej [w:] Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- CAR S., *Józef Piłsudski a państwo polskie: odczyt wygłoszony w dniu 8 listopada 1930 r. w Wilnie*, Warszawa 1930.
- CAR S., *Na drodze ku nowej konstytucji*, Warszawa 1934.
- CAR S., *Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1935.
- CHRUŚCIAK R., *Mała konstytucja z 1992 r.*, „*Przegląd Sejmowy*” 2007, nr 5.

- CIEMNIEWSKI J., *Nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 3.
- CYBICHOWSKI Z., *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego. I*, Warszawa 1925.
- CYBICHOWSKI Z., *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego. II*, Warszawa 1927.
- CYBICHOWSKI Z., *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego. Tom drugi*, Warszawa 1933.
- CZARNY P., *Mała konstytucja z 1947 r. a polska tradycja konstytucyjna*, „Przegląd Sejmowy” 2007, nr 5.
- CZUBIŃSKI A., *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945–1989). Tom VI*, red. J. Topolski, *Dzieje narodu państwa i kultury*, Poznań 1998.
- DERYNG A., *Akty rządowe głowy państwa: rozważania ustrojowe*, Lwów 1934.
- DUBANOWICZ E., *Konstytucja 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1921.
- DUDEK A., *Historia polityczna Polski 1989–2012*, Kraków 2013.
- DZIAŁOCHA K., *Geneza Konstytucji PRL [w:] Konstytucja PRL po 30 latach jej obowiązywania*, red. K. Działocha, Wrocław 1985.
- DZIAŁOCHA K., *Sejm Ustawodawczy jako organ zwierzchniej władzy narodu [w:] Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej 1947–1952*, red. M. Rybicki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- DZIAŁOCHA K., *Stanowisko nauki prawa w sprawie obowiązywania Konstytucji marcowej [w:] K. Działocha, J. Trzeciński, Zagadnienie obowiązywania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław 1977.
- DZIAŁOCHA K., *Wstęp [w:] K. Działocha, J. Trzeciński, Zagadnienie obowiązywania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław 1977.
- DZIAŁOCHA K., *Zagadnienie Konstytucji marcowej w obradach Krajowej Rady Narodowej i Sejmu Ustawodawczego [w:] K. Działocha, J. Trzeciński, Zagadnienie obowiązywania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław 1977.
- DZIAŁOCHA K., *Źródła prawa dotyczące Sejmu Ustawodawczego [w:] Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej 1947–1952*, red. M. Rybicki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- ESTREICHER S., *Zasada zwierzchnictwa narodu [w:] Nasza konstytucja: cykl odczytów urządzonych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12–25 maja 1921 r.*, Kraków 1922.
- GAŁKA J., *Obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej w tradycji ustrojowej i pracach nad Konstytucją RP*, Warszawa 2021.
- GDULEWICZ E., GRANAT M., SKRZYDŁO W., *Zasady naczelne Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [w:] Prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1996.

- GRZYBOWSKI K., *Ojczyzna, naród, państwo*, Warszawa 1977.
- GRZYBOWSKI K., *Ustrój Polski współczesnej 1944–1948*, Kraków 1948.
- GRZYBOWSKI K., *Zasady Konstytucji kwietniowej: komentarz prawniczy do części I. Ustawy Konstytucyjnej*, Kraków 1937.
- GWIZDŃ A., *Organizacja i tryb przygotowania i uchwalenia Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* [w:] *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej 1947–1952*, red. M. Rybicki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- HANDELSMAN M., *Historyka. Część I. Zasady metodologii historii*, Zamość 1921.
- HANDELSMAN M., *Konstytucje polskie 1791–1921*, Warszawa 1926.
- JAROSZ Z., *Konstytucja i inne źródła prawa konstytucyjnego* [w:] Z. Jarosz, S. Zawadzki, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1980.
- JARRA E., *Ogólna teoria prawa*, Warszawa 1922.
- KALLAS M., „Mała konstytucja” w praktyce ustrojowej Rzeczypospolitej Polskiej, „Przegląd Sejmowy” 1993, nr 2.
- KALLAS M., *Historia ustroju Polski*, Warszawa 2007.
- KERSTEN K., *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Warszawa 1987.
- KIEROŃCZYK P., *O mniej znanych kontrowersjach prawnych związanych z przyjęciem Konstytucji kwietniowej z 1935 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2015, nr 2.
- KOMARNICKI W., *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008.
- KOMARNICKI W., *Ustrój państwowy Polski współczesnej: geneza i system*, Wilno 1937.
- KOMARNICKI W., *Uwagi prawnicze o projekcie nowej Konstytucji polskiej*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1935, rok VII.
- KOMARNICKI W., *Zarys ustroju państwowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1923.
- KRUKOWSKI S., *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, Warszawa 1977.
- KULESZA W.T., *Ustawa konstytucyjna z 23 kwietnia 1935 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 2.
- KUMANIECKI K.W., *Nowa konstytucja polska*, Kraków 1935.
- LENIN W.I., *Kto to są «przyjaciele ludu» i jak oni walczą przeciwko socjaldemokratom? (Odpowiedź na artykuł przeciwko marksistom w czasopiśmie «Russkoje Bogatstwo»* [w:] W.I. Lenin, *Dzieła Wybrane [w dwóch tomach]. Tom I*, Warszawa 1949.
- LENIN W.I., *O niektórych właściwościach rozwoju marksizmu* [w:] W.I. Lenin, *Dzieła Wybrane [w dwóch tomach]. Tom I*, Warszawa 1949.
- LENIN W.I., *Trzy źródła i trzy części składowe marksizmu* [w:] W.I. Lenin, *Dzieła Wybrane [w dwóch tomach]. Tom I*, Warszawa 1949.
- ŁOŚ S., *Reforma Konstytucji*, „Przegląd Współczesny” 1931, t. 37.
- MACKIEWICZ S., *Czterdzieści jeden posiedzeń Komisji Konstytucyjnej*, „Przegląd Współczesny” 1931, t. 37.

- MAKOWSKI W., *Państwo społeczne*, Warszawa 1936.
- MAKOWSKI W., *Rzeczpospolita. Co każdy obywatel o Państwie i o Konstytucji wiedzieć powinien*, Warszawa 1935.
- MATERSKA-SOSNOWSKA A., *Okrągły Stół po dwudziestu latach. Stan dyskusji politycznej*, „*Studia Politologiczne*” 2009, t. 15.
- MATUSZEWSKI I., *Próby syntez*, Warszawa 1937.
- MOJAK R. I SOBCZAK J., *Zgromadzenie Narodowe [w:] Prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1996.
- MOJAK R., *Geneza, prawnoustrojowe zasady i prawne procedury tworzenia i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.*, „*Gdańskie Studia Prawnicze*” 2018, t. 40.
- MYCIELSKI A., *Polskie prawo polityczne (na drodze ku nowej konstytucji). II*, Kraków 1948.
- OKULICKI L., *Ostatni Rozkaz Dzienny Dowódcy Armii Krajowej*, „*Biuletyn Informacyjny*” 1945, nr 3.
- ORŁOWSKI W., *Prawo konstytucyjne w okresie Krajowej Rady Narodowej 1944–1947 [w:] Prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1996.
- OSSOWSKI S., *Przemiany wzorów we współczesnej ideologii narodowej [w:] S. Ossowski, O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984.
- PASZKUDZKI A., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 z uwzględnieniem zmian ustalonych ustawą z dnia 2 sierpnia 1926*, Lwów–Warszawa 1927.
- PASZKUDZKI A., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 roku*, Lwów–Warszawa 1935.
- PAWŁOWICZ J., *Krajowa Rada Narodowa w okresie okupacji [w:] Krajowa Rada Narodowa*, red. A. Burda, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976.
- PERETIATKOWICZ A., *Cezaryzm demokratyczny a Konstytucja Polska*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1929, z. 4.
- PIASECKI A., *Zagadnienie senatu Polski współczesnej: materiały i opinie*, Warszawa 1931.
- PIASECKI A., *Zasady nowej konstytucji*, Kraków 1934.
- POBÓG-MALINOWSKI W., *Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945. Tom drugi. Część pierwsza*, Warszawa 1990.
- POSPIESZALSKI K.M., ZIEMBIŃSKI Z., *Konstytucja rocznicowa czy konstytucja wiekopomna?*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1991, z. 1.
- REDELBACH A., *Leninowska koncepcja narodu i jej znaczenie w budownictwie socjalistycznym*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1980, z. 4.
- ROSTOCKI W., *Stosowanie Konstytucji kwietniowej w okresie drugiej wojny światowej 1939–1945*, Lublin 1988.

- ROSTWOROWSKI M., *Zagadnienia ogólne* [w:] *Nasza konstytucja: cykl odczytów urzędowych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12–25 maja 1921 r.*, Kraków 1922.
- ROZMARYN S., *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1951.
- RYSZKA F., *Ideowo-polityczne podstawy przemian* [w:] *Polska Ludowa 1944–1950. Przemiany społeczne*, red. F. Ryszka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.
- SARNECKI P., *Konstytucyjne zasady ustroju politycznego* [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. P. Tuleja, Warszawa 1995.
- SARNECKI P., *Ustrój polityczny Polski po wejściu w życie ustawy konstytucyjnej z 7 kwietnia 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 3.
- SIEMIENSKI F., *Pojęcie zwierzchnictwa ludu w prawie konstytucyjnym* „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 1960, t. 7.
- SIEMIENSKI F., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa–Poznań 1976.
- SKRZYDŁO W., *Przemiany polityczno-ustrojowe w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych* [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1996.
- SKRZYDŁO W., ZAKRZEWSKI W., *Mała Konstytucja z dnia 19 lutego 1947 r. – geneza i znaczenie*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 3.
- SOKALA A., *Wybory parlamentarne – czerwiec 1989 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 3.
- STALIN J.W., *Marksizm a kwestia narodowa* [w:] J.W. Stalin, *Dzieła Tom 2: 1907–1913*, Warszawa 1949, s. 303.
- STARZYŃSKI S., *Analiza Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 23 kwietnia 1935*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1936, rok VIII.
- STARZYŃSKI S., *Konstytucja państwa polskiego*, Lwów 1921.
- SZERER M., *Pojęcie Narodu w Konstytucji z 17-go Marca* [w:] *Ankieta o Konstytucji z 17 marca 1921*, red. W.L. Jaworski, Kraków 1924.
- TRZCIŃSKI J., *Stanowisko partii politycznych w sprawie obowiązywania Konstytucji marcowej* [w:] K. Działocha, J. Trzeciński, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław 1977.
- TRZCIŃSKI J., *Wpływ Konstytucji marcowej na ustawodawstwo Polski Ludowej* [w:] K. Działocha, J. Trzeciński, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Wrocław 1977.
- TULEJA P., *Źródła polskiego prawa konstytucyjnego* [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. P. Tuleja, Warszawa 1995.
- TURLEJEWSKA M., *Spór o Polskę. Szkice historyczne*, Warszawa 1972.
- WIATR J.J., *Naród, patriotyzm, internacjonalizm*, Warszawa 1968.
- WIATR J.J., *Spółczesność. Wstęp do socjologii systematycznej*, Warszawa 1979.
- WIATR J.J., *Spółczesność. Wstęp do socjologii systematycznej*, Warszawa 1968.

ZAMKOWSKI W., *Pojęcie ludu pracującego w Konstytucji PRL*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1965, z. 2.

ZAWADZKI S., *Podstawowe zasady ustroju politycznego* [w:] Z. Jarosz, S. Zawadzki, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1980.

Inne źródła

„Biuletyn KKZN”, nr 1 (1993).

„Biuletyn KKZN”, nr 11 (1995).

„Biuletyn KKZN”, nr 13 (1995).

„Biuletyn KKZN”, nr 37 (1997).

„Biuletyn KKZN”, nr 39 (1997).

„Biuletyn KKZN”, nr 40 (1997).

„Biuletyn KKZN”, nr 42 (1997).

„Biuletyn KKZN”, nr 43 (1997).

„Biuletyn KKZN”, nr 45 (1997).

„Biuletyn KKZN”, nr 7 (1994).

„Biuletyn KKZN”, nr 8 (1994).

„Biuletyn KKZN”, nr 9 (1995).

„Biuletyn KKZN”, *Projekty konstytucji* (1993).

CHRUŚCIAK R., *Informacja o projektach nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Biuletyn KKZN”, nr 6 (1994).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Projekt obywateli NSZZ „Solidarność”, Warszawa–Gdańsk 1994.

Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego [w:] *Pierwsze dokumenty odrodzonej Polski*, Kraków 1945.

Nowa konstytucja polska uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 23 stycznia 1934 roku, Warszawa 1934.

Projekt zmiany Konstytucji: wniosek Klubu Sejmowego Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, Włocławek 1929.

Sprawozdanie Stenograficzne z 107 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniach 18, 19, 21 i 22 lipca 1952 r., Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej, Sesja zwyczajna wiosenna 1952 r., Warszawa 1952.

Sprawozdanie Stenograficzne z 6 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego w dniu 19 lutego 1947 r., „Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Polskiej, Sesja nadzwyczajna I r. 1947”, Warszawa 1947.

Tezy konstytucyjne [w:] S. Car, *Na drodze ku nowej konstytucji*, Warszawa 1934.

Jan Gałka, magister prawa, absolwent studiów prawniczych na Wydziale Prawa i Komunikacji Społecznej SWPS Uniwersytetu Humanistycznospołecznego, filia we Wrocławiu, ukończonych z wyróżnieniem. Laureat Stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za znaczące osiągnięcia na rok akademicki 2019/2020. Autor artykułów z zakresu prawa publicznego, przede wszystkim prawa konstytucyjnego i prawa karnego, oraz monografii *Obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej w tradycji ustrojowej i pracach nad Konstytucją RP* (Warszawa 2021). Prawnik w Kancelarii Prawnej Schampera, Dubis, Zajac i Wspólnicy sp. j. we Wrocławiu (SDZLEGAL Schindhelm); ORCID: 0000-0003-0485-6060.

SUMMARY

**Extralegal essence of the concept of „nation”
in the constitutionalism of the modern age Poland**

The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 begins with the preamble stating: „(...) We, the Polish Nation – all citizens of the Republic (...) Hereby establish this Constitution of the Republic of Poland (...)”. In the normative part of this Constitution, the legislator established the principle of the sovereignty of the nation which reads: “Supreme power in the Republic of Poland shall be vested in the Nation”. Considering the redaction of the preamble as indicating a legal definition of the ‘Polish Nation’, some formulate a thesis equating the notion of the ‘Nation’ with ‘all citizens’. This construction is characterised by the logical fallacy of assuming that the sovereign in the Republic are all citizens, regardless that who is a citizen is determined by positive law which is a product of the state. The state, however, remains a secondary entity to the sovereign who specifies the state’s law regime. The above leads to the conclusion of the need to undertake research into the definition of the sovereign, who is the fundamental element of this regime. For this purpose, the analysis of constitutionalism achievements in the contemporary Poland in the years 1918–1997 was undertaken as a direct basis for the formation of the state regime of the latest incarnation of the state of the Polish Nation – the Third Republic.

Jan Gałka, Master of Arts in Law, graduate of law studies at the Faculty of Law and Communication at the SWPS University of Social Sciences and Humanities, branch in Wrocław, graduated with honors. Winner of the Minister of Science and Higher Education Scholarship for significant achievements for the 2019/2020 academic year. Author of the articles in the field of public law, especially constitutional law and criminal law, and the monograph *The duty of faithfulness to the Commonwealth of Poland in the Polish constitutional tradition and in the work on the Constitution of Poland* (Warsaw 2021). Junior Lawyer at the Schampera, Dubis, Zajac i Wspólnicy sp. j. in Wrocław (SDZLEGAL Schindhelm); ORCID: 0000-0003-0485-6060.